

MŰHELY

Miskolczi Ambrus

„A rosszak útján” (1.)

„Tudva van, hogy mások is laktak előttünk ezt az országot. Felismerhető, hogy várakat a frankok emelték, amelyben Róma seregei sokszor még télen is laktak, és a szkítákkal vagy a tatárokkal, olykor pedig Boszniával és Ruméliával is harcoltak, eljutva egész a perzsáig. Ez az ország a rosszak útján fekszik, elárasztották a hadak, amelyek itt háborúztak, miként azt a mindenütt látható nagy és kis halmok, valamint a Dnyeszternél és Prutnál, továbbá az erdőkben húzódó sáncok tanúsítják, és mivel ezeket a háborúkat az ország nem bírta elviselni, ezért szétesett és elnéptelenedett” – írta valamikor az 1640-es években Grigore Ureche, Moldva történetének első nagyszabású, román nyelvű krónikájában.¹ És a kifejezés: „a rosszak útján” ma már szállóigévé vált, olyanná, amely magyarázza Románia fejlődésének és állapotának bajait. (Ha egyházi szövegekben bukkan fel a kifejezés, akkor magyarul azt jelenti: a bűnök útján, ahonnan a bűnbánat útján lehet kijutni.) Ez az Ureche-féle Róma már az a Bizánc, amelynek a Kelet felől jövő nomád népekkel kellett megküzdenie, de mire a tatárok megérkeztek, ezek már Bulgáriát pusztították, maguk alá rendelték a kunokat, így a Kárpátoktól keletre, valamint a Kárpátok és a Duna közötti terület a tatár állam, az Aranyhorda része lett. Ez utóbbit Cumanianak (Kunországnak) nevezik forrásaink, az európaiak pedig Tartariának is. A magyar királyok IV. Béla óta a Cumania királya címet is felvették, de ez 1241 után majd egy évszázadon keresztül csak a terület megszerzését célzó hatalmi igényt fejezte ki, és a szándékot, hogy visszaszorítsák a tatárokat. Ennek ideje akkor jött el, amikor Károly Róbert (1301/1308–1342), az Anjou-házból való nápolyi király fia foglalta el végérvényesen a magyar trónt. 1301-től 1308-ig állandó harcot kellett vívnia a riválisokkal és a helyi nagyurakkal, aztán konszolidálta hatalmát és az országot. Fia Nagy Lajos (1342–1382) még a lengyel királyi koronát is megszerez-

1 Ureche, Grigore: *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ediția a 2-a revăzută. (Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu.) ESPLA, București, 1958, 67–68.

te. A magyarországi Anjou-királyokkal új kor köszöntött be Közép-Európa történetébe, mert kellő ellensúlyt tudtak kialakítani a Német-római Birodalom ellenében. Némileg úgy kell elképzelnünk ezeket az „idegen” uralkodókat, mint olyan multinacionális cégek vezetőit, akik törzsterületüket új hazájukba helyezik át, majd itt kamatoztatják nyugati tudásukat és kapcsolataikat. Esetünkben nem is egy Anjou-dinasztiáról beszélhetünk, hanem ötről, akiknek tagjai – a Német-római Birodalom kivételével – szinte egész Európát behálózták. A nápolyiak a pápa hűbéresei voltak, és a magyar trónra ülve folytatták Nyugat – a pápa által legitimált – keleti terjeszkedését. 1352-ben például a pápa – mint valami hűbérúr – megírja Lajos királynak, hogy mindaz, amit elfoglal „a skizmatikusok és hitetlenek kezéből” (de manibus Schismaticorum et infidelium), azt neki és örököseinek adományozza, és annak érdekében, hogy „a tatárokat és hitetleneket” kiüldözze királyságából átengedte még a tizedet is.² A két Anjou-király terjesztette a nyugati állam- és társadalomszervezési technikákat, miközben hazai sajátosságokhoz és hagyományokhoz is alkalmazkodott. A királyi kíséretet alkotó magyar nemesek már korábban – a 13. század elején – páncélba öltöztek, és szívesen vettek fel nyugatias neveket, mint az Akhilleuszról származó Ehellős, de az igazi lovagkor most az Anjoukkal köszöntött be. A magyar „Anjou-királyság – írja Iorga – a francia civilizáció térhódításának egyik formája.”³ Annál is inkább, mert Lajos király harcos katolikus hittérítő keresztes lovagként lépett fel. Alig telt el olyan esztendő, hogy ne szállt volna hadba, és méghozzá a szélrőzsa minden irányában hadakozott. A két Anjou-király a román történelem alakulásában is kulcsszerepet játszott. A feudális társadalmi élet új formáit honosították meg, miközben azt nem engedték meg, amit például egy francia király, a feudális világ klasszikus hazájában meg kellett hogy engedjen hűbéruinak. A tartományurak hatalmát megtörték, osztogatták a várbirtokokat, de ezeket az új uraknak, mint tisztségviselőiknek adták át, akik aztán *per honorem*, tisztségükért megkapták a váuradalom jövedelmeinek egy részét, és engedelmeskedniük kellett a királyi parancsoknak.

„A rosszak útján”-ak analógiájára P. P. Panaitescu olyan kifejezést alkotott, amely közelebb visz a történeti tájhoz: „Románia különféle műveltségek és befolyások országútja”.⁴ Kérdés: milyen műveltségek és befolyások érvényesültek a Kárpátokon túl?

2 *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. I/2. București, 1887, 24–25.

3 Iorga, Nicolae: *Istoria românilor*. Vol. III. București, 1937, 168.

4 Idézi Elekes Lajos: A román vajdaságok a dunatéli magyar hegemonia korában. In Gáldi László – Makkai László (szerk.): *A románok története különös tekintettel az*

Havaselve és Moldva belépése a történelembe

A 14. század nagy fejleményeihez tartozik két román állam: Havaselve (vagy másképpen Havasalföld), románul Țara Românească (= Román Ország) és Moldva születése. A Havaselve neve úgy alakult ki, mint Erdélyé, ez utóbbi a magyar királyság erdőn-túli területét jelentette, Havaselve, pedig a havasokon túli területeket, amelyek hol lazán, hol szorosabban, hol sehogy sem tartoztak a magyar király fennhatósága alá. A két Anjou- király a kereszt-hadjáratok hagyományát is folytatta, amikor az időközben muzulmánna lett tatárok (és az ő fennhatóságuk alá tartozó kunok) ellen lépett fel. Mindkét király határőr-tartományt akart kialakítani a Kárpátok két oldalán. A tatárok ellen sikerrel is jártak, de a felszabadított területek az ő függésükből is felszabadították magukat. A folyamat egyszerűnek tűnik. Még az 1910-es évek társadalmi állapotai is érzékeltetik, hogy mi történt. 1912-ben ugyanis Óromániában összeírták, hogy kinek milyen – szabadparaszt vagy jobbágyparaszt – ősei voltak. Havaselve hegyvidékén a többség szabadparaszti, Moldvában viszont csak bizonyos északi és déli határterületeken. Havaselvén ugyanis a hegyvidékről indultak azok a harcosok, akik a síkvidékről elűzték a tatárokat, és függésükbe vonták a helyi lakosságot. Moldva országalapítói viszont Magyarországról, Máramarosból jöttek, és úgy építették ki hatalmukat, hogy a helyi lakossággal sok helyt szövetkeztek. A szabadparaszti közösségek szabadságát a stratégiai fontosságú határvidékeken elismerték és óvták.⁵ Madártávlatból – a „szociológiai régészet” módszerével megközelítve – így néz ki a történeti táj, de a részletek megítélésében ma is dúlnak a historiográfiai csaták. A korabeli források is sokféle találgatásra adnak alkalmat. Még azonosíthatatlan népek és népcsoportok bukkantak fel a térségben. Ilyenek a délmoldvai brodnikok, akiket ma inkább török eredetűeknek tartanak, mintsem szlávnak vagy románnak. Ilyenek még a Galícia, az akkori Halics déli részén is felbukkanó bolohovánok, akiket magyar történész románoknak tart,⁶ míg ezt román történész sejtelmesen teszi, jelezve, hogy szlávok is lehettek.⁷

erdélyi románokra. Magyar Történelmi Társulat, Franklin Nyomda, Budapest, 1941, 98.

5 Stahl, Henri H.: *A régi román falu és öröksége*. ELTE BTK, Budapest, 1992, 92.; Stahl, Henri H.: *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. Vol. III. Editura Academiei, București, 1965, 22–26.

6 Jancsó Benedek: Románia története kezdettől a XIX. századig. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára, Ms. 5456/9, 14.

7 Spinei, Victor: *The Romanians and Turkic Nomads North of the Danube Delta from Tenth to Mid-Thirteenth Century*. Brill, Leiden–Boston, 2009, 161–162.

Baszaráb vajda és Róbert Károly király

A 17. század második felében összeállított havaselvi krónika szerint az ország lakói „azoktól a románoktól (rumânii) származnak, akik elváltak a rómaiaktól és észak felé vándoroltak, átkeltek a Dunán, egy részük Szörény váránál (Turnul Severinului) telepedett le, másik Magyarországon, az Olt és a Maros mellékén, és a Tisza mentén eljutottak egészen Máramarosig. Azok, akik Szörény váránál telepedtek le a hegyek alján egészen az Oltig jutottak, mások pedig az Aldunáig. És így benépesítették az egész vidéket, egészen Nikápolyig”. A Szörény váriak a Baszarábok nemzetségéből bánt választottak, aki aztán Craiovára tette át székhelyét. 1290-ben „egy magyarországi vajda, akit Fekete Rádunak (Radul Negru) hívtak, omlási és fogarasi nagyherceg, egész háznépével és népek sokaságával: románokkal (rumânii), pápistákkal, szászokkal, mindenféle emberekkel felkerekedett, és a Dâmbovița mentén leereszkedve új országot alapított”. Aztán megalapították Câmpulung városát, majd Argești-t, majd egészen a Szeretig és Brăila városáig terjeszkedtek, továbbá az Oltig. Ezek után Baszarábék az egész bojársággal felkerekedtek és meghódoltak Rádunak, egyedüli uruként ismerve el őt, aki a következő címet vette fel, ősláv, pontosabban középbolgár nyelven:

„»V Hriszta bogá blágoveanomu blágocesztivomu i Hriszto ljubivomu samoderzsavnomu, Io Radul Negru vojevod bozsiu milosztji gospodariu vszeja zemli Ungrovlahiszkijia za planyinszki i ot Almas i Fagaras hercegu.« Ez román nyelven: »Krisztus Istenben igaz hívő és igaz tisztességű és Krisztus-szerető egyeduralkodó, Jo Fekete Rádu vajda, Isten kegyelméből Magyarországból alapított egész Román Ország (Țara Rumânească) és Omlás és Fogaras hercege.« Ez az akkori és mai uralkodók címe, miként ez valóságosan is látható az ország oklevelein.”⁸

Amikor ezt az első ránk maradt krónikák korábbi – immár elveszett – krónika (vagy krónikák) alapján összeállították, Európa már tudhatott Fekete vajdáról. Elsőként a raguzai Pietro Luccari 1605-ben megjelent művében említette, mint aki „magyar nemzetből” való és 1310-ben foglalta el Havaselvét.⁹ Aleppói Pál, szír szerzetes a 17. század derekán Câmpulungban arról hallott, hogy „a románok a magyarok városaiban éltek a király uralkodása és comesükkel az élen, ez a comes ájtott ide lovait legeltetni erre a

8 Cantacuzino, Constantin: *Cronicari munteni*. Vol. I. Redactat de Mihail Gregorian. Editura pentru Literatură, București, 1961, 84–84

9 Luccari, Pietro: *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*. Stamperia Pubblica Presso Andrea Trevisan, Ragusa, 1790, 82.

földre, amely a tatárok kezében volt és nem lakta senki. A király engedélyét kérte, és Isten segédelmével kiűzte a tatárokat, hatalma gyarapodásával pedig uralkodóvá tett. Ezt a comest Fekete vajdának hívták”.¹⁰

A román krónika elbeszélésében vélt és valós mozzanatok keverednek. A románok északra vándorlásának leírása megelőlegezi Philipptide elméletét. Vagy akár valami korábbi népmozgás emléke lehet. 1239-ben IV. Béla király arról írt a pápának, hogy „Bulgária részei felől azon a földön, amelyet Szörénynek (Zeuren) neveznek, és amely eddig pusztá volt, a nép sokasága felduzzadt” (és ezért számukra püspökséget akart állítani).¹¹ Fekete Rádu fiktív személy, fantazma; a Fogarasból kiinduló államalapítás legenda, és a havaselvi vajdák címe ihlette meg a krónikásokat, hiszen a 14–15. század folyamán Fogaras és Omlás hosszabb-rövidebb ideig vajdai hűbérbirtok volt, amelyet a magyar király a vajda hűségének fejében engedett át. Így foglalta össze Iorga elődei eredményeit.¹² De azóta is találgatják, hogy az a bizonyos Fekete vajda mégis kivel azonosítható, és általában arra a következtetésre jutnak, hogy az államalapító Baszaráb apja lehetett. A fekete jelző eligazít és megtéveszt. Mindenesetre azért is kézenfekvő lehetett, mert egykor Duna mentén a fekete kunok laktak, egyik magyar krónikában Fekete Cumaniaként tűnik fel Havaselve,¹³ a szerb források pedig Fekete Vlachiának (Kara-Vlaška) nevezték, Fehér Vlachia, a központi törzsterület az Aszenida állam lett volna.¹⁴ Baszaráb a fekete tatároktól vette át Fekete Cumaniát, és innen Vlachia fekete jelzője.¹⁵ Kortársa, a szerb Dusán cár jász uralkodónak (gospodszto jáskó) nevezte, aki tatárok fölött is gyakorolja hatalmát, jász alatt pedig ebben az esetben Iorga kunt értett.¹⁶ A Fekete Rádu név egyébként szokványos lehetett, mert amikor 1383-ban Nagysze-

10 *Călători străini despre țările române*. Vol. VI. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, 170.

11 *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. I/1. București, 1887, 183.

12 Iorga: i. m. 156, 163.

13 Vásáry, István: *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005, 140.

14 Onciul, Dimitrie: *Scrieri istorice*. Vol. I. Editura Științifică, București, 1968, 607–618.

15 Stoicescu, Nicolae: »Descălecat« sau întemeiere? In Stoicescu, Nicolae (red.): *Constituirea statelor feudale românești*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, 163.

16 Iorga, Nicolae: *Studii asupra evului mediu românesc*. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 99.

ben városa a környékbeli románokkal békeszerződést kötött, a román felek között ott van Niger Radul is.¹⁷

Az uralkodói címben szereplő *Jo* – régi oknyomozó történész szerint – nem más, mint a szokás által szentesített ragadvány- ill. méltóságnév: az Aszenida Szép János (Káloján, Ioniță) rövidített alakja, amelyet úgy használtak a havaselvi uralkodók, mint a rómaiak a Caesart.¹⁸ Más elképzelés szerint Baszaráb keresztnéve *Ioan*, azaz János volt, és innen a *Jo*,¹⁹ ami azt jelenti, hogy „Isten kiválasztottja,” vagy „Isten ajándéka”.²⁰ A fogarasi honalapításhoz az ötletet Havaselve szláv neve: Ungrovlachia, azaz Magyar-Oláhország (Magyar-Vlachia) adhatta. A megnevezés egyesek szerint egyszerűen csak a földrajzi szomszédságra utal, Magyarország melletti Valachiát jelent, mintegy megkülönböztetésként a Balkánon található Kis- és Nagy-Valachiától, amelyek nem önálló államot, hanem önálló igazgatású román lakosság lakóterületeit jelentették. Mások szerint az Ungrovlachia megnevezés azt jelzi, hogy Havaselve kezdetben és olykor függetlenedése után is magyar hűbéres tartomány volt. Mindenesetre a név bizánci találmány, és az új érseki tartományt jelöli.²¹ Valószínű, hogy Fogaras is, miként Hátszeg, Kárpátokon túli területekkel együtt közös igazgatás alatt állt, pontosabban Câmpulung központtal királyi határőrtartományt hoztak létre, hiszen már a barcasági teutonok hatékonyan terjeszkedtek, 1300-ból pedig fennmaradt Laurentius comesnek a sírköve, a Bărăție (<Barátság) nevű templomban. Az itteni dominikánusok kolostorának a neve is magyar eredetű: Cloașter, ami magyar telepések egykori jelenlétére utal.²² Ugyanakkor feltételezni lehet azt is, hogy Fekete Rádu országalapításának valós magva a fogarasi románok és a király meghasonlása, és ezt az váltotta volna ki, hogy Ugrin mesternek ítélték Fogarast, és a románokat többet nem idézték meg a tartománygyűlésre és a magyarországi országgyűlésre sem, itt helyüket a kun előkelők foglalták el.²³ Mindez feltételezés. Valós viszont Baszaráb fel-

17 Fekete Nagy Antonius – Makkai Ladislaus (szerk.): *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*. Budapest, 1941, 302.

18 Onciul: i. m. 619.

19 Cazacu, Matei – Mureșan, Dan Ioan: *Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești*. Editura Cartier, București, 2013, 31, 152.

20 Teoteoi, Tudor: *Instituții și viața de stat*. Ștefănescu, Ștefan – Mureșan, Camil (red.): *Istoria românilor*. Vol. IV. Editura Enciclopedică, București, 2001, 167.

21 Coman, Marian: *Putere și teritoriu*. Editura Polirom, Iași, 2013, 52.

22 Giurescu, Dinu C.: *Țara Românească în secolele XIV și XV*. Editura Științifică, București, 1973, 372–373.

23 Brătianu, Gheorghe I.: *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*. Editura Eminescu, București, 1980, 88–115.

lépése, igaz, fordítva történt mindaz, ami a krónika szerint történt. Ő előbb az Olt és a Duna közötti területen gyakorolhatta hatalmát, aztán egy ideig kiterjeszthette uralmát az egykori szörényi bánságra.

Valós személy Baszaráb apja, Thocomerius (vagy Thotomerius),²⁴ akitől semmit sem tudunk, de újabban Fekete Ráduval azonosítják – forrás nélkül, intuitív alapon, és ilyen módon akár nagypapának is kinevezhetnénk.²⁵ (Hóman Bálint viszont magával Baszarábbal azonosította Fekete Rádot.²⁶) Tény, Baszaráb céltudatos uralkodó volt. Az erőviszonyok is kedvezően alakultak, mert az aldunai térségben Magyarország, az Aranyhorda és a Bulgária, valamint Szerbia között valamiféle hatalmi egyensúly alakult ki, a versengő feleket ki lehetett egymás ellen játszani. És Baszaráb ki is játszott. Az 1310-es években lépett a trónra, annak az erdélyi vajdának, Kán Lászlónak a fiait is befogadta, aki korábban a magyar király ellen lázadott, és aztán a vajdafiak Havaselvéről bebecsaptak Magyarországra.²⁷ 1321-ben Baszaráb a magyar király hűbérese lett, néhány év múlva már a tatároké, és a bolgár cárral együtt hadakozott Bizánc ellen. 1326-ban már Róbert Károllyal harcolt – és sikerrel – a tatárok ellen, és ezután – feltehetően – hűbérként elnyerte a szörényi bánságot, a mai Olténiát. A pápa is meg akarta őt nyerni a katolikus hit terjesztése érdekében, 1327-ben még odaadó katolikus fejedelemnek (princeps devotus catholicus) tekintette, kérte is, hogy akadályozza meg az „eretnekségek” terjedését. Elképzelhető, hogy Baszaráb a pápával szövetkezve próbálta lazítani a magyar királytól való függőségét, bár úgy tűnik, a pápa továbbra is a magyar király hűbéresének tekintette a román vajdát, országát pedig a magyar királyság részének. A havaselvi katolikus egyházak a magyarországi egyházszervezet részét alkották. 1328-ban már Róbert Károly jelezte a pápának, hogy a tized követezése a katolizált kunok, románok és szlávok körében veszélyezteti a hittérítést, és ezután a pápa a magyar főpapokat mérsékletre intette.²⁸

24 Györffy György: Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez. *Történelmi Szemle*, 1964. 3–4. sz., 537–568.; 555.

25 Cazacu–Mureșan: i. m. 113, 138.

26 Hóman Bálint: *Gli Angioini di Napoli in Ungheria*. Reale Accademia d'Italia, Roma, 1938, 304.

27 Pataki József: *Anjou királyaink és a két román vajdaság*. Erdélyi Múzeum Egyesület, 1944. 32.; Jakó Zsigmond (szerk.): *Erdélyi okmánytár*. II. Akadémiai, Budapest, 2004, 125.

28 Almási Tibor (szerk.): *Anjou-kori Oklevéltár*. XII. Budapest–Szeged, 246, 248. sz. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmánytarak_anjou_uj_12/?pg=131&layout=s&query=248. [Letöltve: 2016. november 29.]

1330-ban Baszaráb a tatárokkal, kunokkal, bolgárokkal és bizánciakkal szövetekezett a szerb király ellen, de Velbuzsdnál vereséget szenvedtek. A szerb királyság lett a legerősebb balkáni hatalom. Róbert Károly pedig úgy érezhette, hogy megfegyvelmezheti Baszarábot, akinek a hűségében nem bízott.²⁹ A magyar történelem harmadik nagy összefoglalója – Anonymus és Kézai Simon műve után – a Képes Krónika – szóval és képpel adja elő a fejleményeket:

„...az Úr 1330-ik évében, a király számos sereget gyűjtött össze, ha nem is egész hadseregét, mert az ország határaitra is küldött különféle hadakat, sok harcost az ország ellenségei ellen. Tamás erdélyi vajda és Ivánka (Iancha) unokája, Miklós fia Dénes ösztökélésére ő maga szeptember havában Szörényen át Baszaráb román vajda (in terram Bazarad woyvode Vlachorum) országába ment, mely ország a viszonyokat nem ismerő nép számára lakhatatlan föld. A király azért indult el, hogy kiűzze Baszarábot erről a földről, bizonyára azért, hogy ezt a hadjáratra ösztökélők egyikének birtokába adja, holott ama fejedelem (princeps) mindenkor hűségesen megfizette köteles adóját a királyi fölségnek. A király elfoglalta Szörényt és a szörényi várat, a báni méltósággal egyetemben mindezt az említett Dénesre ruházta. Miután ez megtörtént, Baszaráb tisztességes követeket küldött a királyhoz, és ezt üzent: »Fáradoztál, uram királyom, a sereggyűjtéssel, ezért a fáradságodért hétezer ezüstmárka kártérítést adok. Békességgel átadom neked Szörényt is mind a hozzávalókkal, amelyet erőhatalommal foglaltál el; ezenfelül hűségesen megfizetem minden esztendőben az adót, amivel koronádnak tartozom, továbbá pénzemen és költségemen egyik fiamat küldöm udvarodba, szolgálatodra: csak térj vissza békével, és ne döntséd veszedelembe embereidet; mert ha tovább jöttök, el nem kerülitek a veszedelmet.« Ennek hallatára fennhéjázó elmével ily szavakat mondott a király a követeknek: »Mondjátok meg Baszarábnak: ő az én juhaim pásztora; szakállánál fogva húzom ki búvóhelyéről!« Ekkor egy Dancs nevű hű báró, zólyomi és lipői ispán így szólt a királyhoz: »Uram, nagy alázattal szólt hozzád Baszaráb, és ez tisztességedre válik; írd neki levelet, és tudasd vele szerető, kegyes jóindulatodat.« A király azonban megismételte fentebb mondott gőgös szavait és fenyegetését. Nem hallgatott a józan tanácsra, gyorsan továbbvonult a harcba. Olyan földre ért, melyet nem ismert sem ő, sem serege; a havasok és erdős hegyek közepette nem találtak eleséget, hamarosan ennivaló hiánya miatt éhség kezdte sanyargatni a királyt, a vitézeket és lovaiikat. Így lévén a dolog, fegyvernyugvást kötött Baszarábbal: amaz megeskü-

29 Györffy: i. m. 545–546.

dött, hogy engedelmeskedik a királynak, és biztonságosan hagyja visszatérni embereivel együtt, a helyes utat is megmutatja; a király ekkor nyugodtan visszafordult, bízván az álnok szakadár (*confidens in fide perfidi schismatici*) hűségében. Seregével együtt olyan útra jutott, amely körös-körül, mindkét felől meredek sziklakkal volt elrekesztve; elől pedig, ahol az út tágasabb volt, a románok több helyen akadályokkal (*indaginibus*, [másképpen: gyepekkel]) erősen eltorlaszolták. A királynak és embereinek eszébe se jutott az efféle; fenn a meredeken mindenfelől számlálhatatlan sok román futkosott és nyilazott a királyi seregbe, mely összeszorult az út mélyén; nem is út volt az, valóságos hajófenék; a tolongás miatt összevissza hullottak a legerősebb paripák a vitézekkel együtt, mert az út egyik oldalán sem tudtak fölkapaszkodni a meredek partra a románok ellen, előbbre sem jutottak, mert az elébük rakott akadályok miatt el nem menekülhettek; beszorultak, mint a halak a varsába, a hálóba. Elestek az ifjak, a vének, és válogatás nélkül a főemberek, a hatalmasok. Péntektől hétfőig tartott ez a nyomorúságos állapot; e napok alatt úgy dülöngtek egymásra a válogatott vitézek, mint ringó, mozgó bölcsőben a kisdedek vagy a szél ingatta nádszálak. Nagy vereség lőn ott, mérhetetlen sokan estek el a vitézek, főemberek és nemesek pénteken, Szent Márton ünnepe előtt való napon és rá következő hétfőn. Ott esett el három prépost, András mester, a fehérvári egyház prépostja, e nagyon tisztelendő férfiú, a királyi főség alkancellárja, odaveszett a királyi pecséttel együtt; továbbá Mihály pozsegai prépost és Miklós prépost az erdélyi Fehérvárról; továbbá András sárosi plébános meg a prédikátor-rendbeli Péter fráter, a tisztas férfiú, ezek is mind kiitták a kegyetlen halál poharát, minthogy nyomorultul sújtották őket főbe. Némely más papokat is, kik a király káplánjai voltak, megöltek. Mérhetetlen sokaságú kun is elpusztult. Mind az egyházi férfiak, mind a világi nemesek tetemei a harc helyén várják az egyetemes feltámadás idejét; rokonaik sem tudják szeretteik tetemét soha visszakapni az ellenség támadásai miatt. A románok (Vlachi) sok foglyot ejtettek, sebesülteket és sértetleneket, és akit csak földre sújtottak, annak elvették fegyvereit, drága ruháját, arany- és ezüstpénzét, a drága edényeket, öveket, sok garasoktól duzzadó erszényt, sok fölnyergelt, fölkanthozott lovat, mindezt elvitték és átadták magának Baszaráb vajdának. A király pedig rajta levő címeres fegyverzetét megcserélte Dénes fia Dezsővel, ezt kegyetlenül megölték, mert azt gondolták, hogy ő a király. A király csak nehezen menekült meg kevés hű emberének védelme alatt. Dancs mester és fia László, és a király familiárisai közül más vitézek, meg Berend fia Márton mester úgy álltak körülötte, mint a kőfal: magukra vonták mind a záporként hulló kardcsapást és nyíllövést, hogy megoltalmazák

a király életét a halál támadásától. Illatos kenőcstől elbódult legyen módjára hullt mindenfelől a sereg körül a sok román is, miközben kegyetlenül ölték a keresztény népet és Krisztus fölönt papjait. A magyarok által ott megölt románok számát csak a furfangos pokolbeli számvető állapíthatta meg. Így járván ért el a király Visegrádra. Vitéz és kemény csatákat vívtak a magyarok, mégis megesett ez velük, nehogy a folytonos diadalok miatt elbizáskodjanak, vagy ha már elfogta őket a gög, fenyítést kapjanak, hogy alázatosságot tanuljanak, és tudják meg, hogy az isteni szeretet kegyelmét bővebben érdemelhetik ki az atyai fenyítés vesszeje által: mert azokat bünteti az Atyaisten, akiket szeret.”³⁰

Mindez némileg arra is emlékeztet, ami Roncevaux-nál történt, itt a frank sereget a baszkok semmisítették meg, de aztán irodalmi győzelemmé magasztosult, a *Roland-ének* örökölte meg. Róbert Károly vereségét viszont keresztényi bölcsességgel nyugtázta a magyar krónikás, aki mintha a nemességnek a külföldi hadjáratoktól való viszolygását is igazolni akarná, (az Aranybullában ki is kötötték, hogy a nemesek csak pénz fejében foghatók külföldi hadakozásra). A *Képes Krónika* illusztrációi viszont minden román kiadványban szerepelnek, hiszen ez a csata államalapító esemény. És hogy hol is lehetett a csata színhelye, Posada, a Vöröstoronyi szorosnál vagy valahol a Brassóba vezető utakon, azt máig találgatjuk. A román vajda származásáról viszont többé-kevésbé építő és leépítő jellegű vita folyik.

Már a Baszaráb név eredetéről is több nézet él. Török-kipcsák, azaz kun lenne az egyik nézet szerint. A kunoknál az *-aba* – Iorga szerint – méltóságot fejez ki. Csakhogy a román és magyar forrásokban a szóvégi *-a* sohasem fordul elő, a szóvégi *-a* lekopását lehet magyar kiejtési sajátossággal magyarázni,³¹ de ezzel szemben áll az a fejtegetés, amely szerint olyan arab eredetű szóról van szó, amelyben nem is fordult elő a szóvégi magánhangzó, és a szó éleselméjűséget és lelki fogékonyságot jelent, és a mohamedán szemléletben a név hordozóját vallásos tisztelet övezte.³² A nagy vita viszont Baszaráb etnicitása körül robbant ki. Egyik Nyugatról hazatért történetmesélő saját felfedezéseként azt adta elő, hogy a vajda és kísérete kun volt, és úgy telepedett rá a románokra, mint ahogy a frankok a gallokra.³³ Ez egyébként nem új találmány, ennek a nézetnek megvannak az előzményei, de kisebb terjedelemben vagy csak utalásszerűen tálták a kunok román állam-

30 *Képes Krónika*. Fordította Geréb László. Magyar Helikon, Budapest, 1964, 177–178. A fordítást az eredeti alapján némely helyen módosítottam.

31 Vásáry: i. m. 151.

32 Györffy: i. m. 543–544.

33 Djuvara, Neagu: *Thocomerius-Negru Vodă*. Humanitas, București, 2007.

alapítását. A hosszas kun-román együttélés miatt kézenfekvő elképzelés. Előképe az a nézet, amely szerint a 10. századi „bojári hódító osztály szláv volt, és maga alá rendelte a románokat (rumâni), akiknek a neve így szolgál szinonimája lett”.³⁴ A megbélyegző – szokatlanul brutális – kritika nem is maradt el. Méghozzá ketten szedték ízekre a kun-tézist, és tették ezt olyan szenvedélyesen, hazafias gerjedelmeiket pedig olyan finoman juttatva kifejezésre, hogy mindenki megnyugodhatott, megvédték a történeti igazságot és a román nép becsületét, a „kunmánia” képviselőjét, pedig kioktatták Apelles festő mondásával „suszter, maradj a kaptafánál!”³⁵ A kritikusoknak abban igaza van, hogy minden forrás Baszarábot románnak nevezi, és legfeljebb arról tudósít az egyik oklevél, hogy seregében szomszédos tatárok is harcoltak – akik akár kunok is lehettek³⁶ –, és a magyar király kunjait lemészárolták. (A havaselyi kunok létszámát korábban gyarapította az is, hogy a 13. század végén Nogáj kán a magyarországi viszonyokkal elégedetlen és az országból távozó kunok egy részét magához csábította.) A harcos kritikusok túllőttek a célon. Ügyészkedő egyszerűséggel bélyegzik meg a nomádokat, ami az egyébként nem túl dicsőséges történész-elődök – rituális nomádszidalmazó – eljárására emlékeztet. Azt hangsúlyozzák, hogy az európai civilizációban negatív szerepet játszottak, nem is lehettek államalapítók, ehhez meg kellett volna telepedniük, mint a bolgároknak és a magyaroknak. A kunok – fejtegetik a kritikusok – nem játszottak semmiféle szerepet a román államalapításban, nyelvükből és a velük rokon besenyők nyelvéből csak mintegy 40 szó került át a románba, és ezeknek szerintük nincs jelentős kulturális értéke.³⁷ Valóban, a fejedelmi kíséretet jelölő *ecpaia* már kikapott a közhasználatból. Csakhogy a ma is élő *cioban* (pásztor) szavunk ősi román foglalkozást jelent. Mára már eltűnőben van az *oium* vagy *uium*, ami malom- vagy őrlési vám, ezzel tartozott a malomtulajdonosnak az, aki gabonáját őröltette, és a szó eredete alapján feltételezhető, hogy az első malmok kun vagy kun származású bojárok kezében voltak.³⁸ Kun eredetű a *bărăgan* (síkság, puszta), nagybetűvel a hatalmas *Bărăgan* a Duna menti síkság, *Teleorman* (= bolond erdő) Dunáig nyúló megye (Craiova és Bukarest között), *Comana* falu. A *kula* (culă) lakótoronyszerű bojári udvarház.

34 Panaitescu, Petre P.: *Interpretări românești*. Editura Enciclopedică, București, 1994, 21.

35 Cazacu-Mureșan: i. m. 135.

36 Vásáry: i. m. 155.

37 Cazacu-Mureșan: i. m. 52, 64.

38 Diaconu, Petre: *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et aux XIIe siècles*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1978, 23.

A *colibă* a magyarban is megmaradt: kaliba. *Odaie* (szoba) *beci* (pince), *dulap* (szekrény) a lakáskultúra része. A *maidan* (táj, puszta térség) ma igencsak ismert szó, ha nem is Romániából, hanem Kievből. A román népviselet a *fotă* = kötényruha nem képzelhető el, de a bojár sem a hosszú süveg, az *işlic* nélkül. A *vătaf* gazdatiszt, egyes vidékeken előljáró. *Lefeciu* zsoldos. A *ciorbă* román nemzeti étel (mindenkinek ajánlható). A *duşman* (ellenség)³⁹ nélkül nincs élet és történetírás és kritika sem (mint az idézett antikun kirohanás). A krími Caffából került elő az úgynevezett Kun Kódex, amely a katolikus hittérítők számára készült, többek között kun szótárat tartalmaz és a *Mi Atyánkat* is kun nyelven. De elképzelhető, hogy miután Kiliában kun nyelven beszélő kereskedők is megfordultak, kun nyelvű írássok is készültek, mert azok, akik a kikötőben megfordultak olasz, görög és román nyelv mellett a kunt is használták.⁴⁰ Egyébként a balkáni román-bolgár állam, Bulgária újjászületése is részben a kunok műve is. Igaz, Szép Jánost is kun felesége ölette meg egy kun harcossal. A meggyilkolt uralkodó kiskorú gyermekei a havaselvi kunoknál letek menedéket, és aztán II. Endre magyar király pártfogását élvezték.⁴¹ De kun eleink nem harciasságuk miatt szolgálhatnak példaként a világnak, hanem azért, mert nem ettek sót, és Petachia Rabbi ezzel magyarázta azt, hogy olyan meglepően tiszta volt a tekintetük.⁴²

A kun-román vita eddigi formájában némileg az értelmetlenség határát súrolja. Az etnikai származás, ha nem is érdektelen, de képlékeny jelenség. A Róma ellen vonuló Attila titkára pannóniai római volt. Miért ne lehetett volna Baszaráb kun származású, amikor apja neve (Thocomerius < Toktemir = erős vas⁴³) is kun? A név egyébként Thotomeriusnak is olvasható, és ebben az esetben megfelel a korban gyakran használt Tatamérnak, mely név a magyarországi románok körében nagyon is élt, és Róbert Károly utolsó al-

39 Wendt, Heinz Friedrich.: *Die türkischen Elemente im Rumänischen*. Akademie Verlag, Berlin, 1960, 65, 134, 164–168.

40 Mărculeţ, Vasile: Consideraţii cu privire la limbile utilizate în realizarea tranzacţiilor comerciale din cadrul coloniilor de la gurile Dunării la mijlocul secolului al XIV-lea. *Sargetia*, 2007–2008, 199–203. <http://www.cimec.ro/Biblioteca-Digitala/Biblioteca.html> [Letöltve: 2016. november 29.]

41 Rezachevici, Constantin: *Istoria popoarelor vecine şi neamul românesc în evul mediu*. Editura Albatros, Bucureşti, 1998, 311–313.

42 Pethathiah of Regensburg: *Travels of Rabbi Petachia, of Ratisbon*. Transl. by A. Benisch. Trubner, London, 1856, 7.

43 Rásonyi László: *Hidak a Dunán. A régi török népek a Dunánál*. Magvető, Budapest, 1981, 141.

kancellárja is viselte e nevet, magyarosabb változata: Bagamér, Bogomér.⁴⁴ A román történetírás a Thocomerius nevet inkább a szláv eredetű Tihamer névvel azonosítja, e név első viselője 1220-ban tűnt fel a Balkánon.⁴⁵ Miért jobb a szláv (név)rokonság, mint a kun?

Az etnikai álprobléma ne vonja el a figyelmet a valóságos kérdésről! Éspedig arról, hogy a tatár és kun törzsi állami szerveződés milyen előzménye lehetett a román államszerveződésnek. Iorga erről a kérdésről többször is nyilatkozott. 1927-ben kategorikusan fogalmazott: „Az argeși és musceli hegyvidékeken élő kunok az uralmi rendszer kiépítésére olyan lökést adtak a románoknak, mely a kun Borcsától Szeneszlávon és emberein keresztül a kun nevű Baszarábra is hatott. Így, miként a moszkvai orosz állam a tatárok kánságának a folytatása, a kunok kánsága egész Havaselve vajdai hatalmában folytatódott, bármennyire is módosította ezt a román hagyomány és a román néplélek.” Ha pedig a kunok Magyarország életére oly nagy befolyással voltak, „miért ne gyakoroltak volna meghatározó hatást a mieinkre, akik a fejlődés szerényebb szakaszában álltak,” hiszen mint – fejtegeti Iorga – a Kuun Géza által közzétett *Kun Kódex* tanúsítja, „magukba szívták a kor nyugati műveltségét”. A kunok a román területi szerveződésekre: „a mi Romániáinkra [mármint faluközösségek szövetségeire] birodalmi jellegű szervezetet építettek ki, a kelet-ázsiai isteni monarchiáét. De ennek a román világot elfedő elemnek el kellett távoznia ahhoz, hogy a román megyék és hercegségek lendületet vegyenek, és ez rendkívül gyorsan történt – mint a hosszú nyomás alól feltörő erő esetében – akárcsak a tatár uralom alól kikerülő oroszoknál”. A tatárok Havaselvén és Moldvában „maguk is arra törekedtek, hogy bekerüljenek a kun uralmi rendszerbe. [...] A vékony tatár réteg Szeneszlávtól és Litovojtól Baszarábig lehetővé tette az előlépést, amit a kun uralom nem engedett meg”.⁴⁶ Veress Endre hiába hitt a dáko-román kontinuitásban,⁴⁷ Iorga 1937-ben már a lehető legabszurdabbnak és ellenségesebbnek tartotta a magyar tudósok azt a nézetét, mely szerint a Baszaráb család a maga harcosaival és a kunokkal a Prut és a Szeret mellékéről [valahol az egykori milkói püspökség területéről] „meghódította a Duna menti román népet, és ott államot alakított”: Havaselvét. Ugyanakkor Iorga maga

44 Karácsonyi János: Az oláhországi (havaselvi) vajdák családfája. *Századok*, 1910. 3. sz., 177–192.; 179–180.

45 Cazacu-Mureșan: i. m. 26, 183.

46 Az idézetek forrása: Iorga, Nicolae: *Studii asupra evului mediu românesc*. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 70–71.

47 MOL, P 1569 Veress Endre hagyatéka, 15. cs. Veress Endre levele Tamás Lajosnak, Budapest, 1936. március 17.

is jelezte, hogy a kunok a hunokhoz és az avarokhoz hasonlóan eljutottak az államalapításhoz. A románok a kunoktól vették a németek által oláhnak (Wallachen) nevezett fürge lovakat, a kunoktól tanulták az íjak használatát. Posadánál is ott voltak Baszaráb seregében. Korábban pedig annak köszönhetően, hogy felvették a keresztséget és Magyarországra távoztak, „felszabadították a románokat, akik ennek a török kánságnak az árnyékában éltek, amelytől megörökölték a Kárpátok és a Duna közötti területi egység fogalmát, miként a tatárok alól felszabadult oroszok a maguk politikai térképét a tatároktól és nem saját őseiktől vették át”.⁴⁸ Iorga valóban nem nevezte kunnak Baszarábot, de éppen a román történelemben játszott pozitív szerepüket írta körül – óvatosan és némileg sejtelmesen, de határozottan. Óvatos annak jelzése is az eddig legalaposabb román kun-monográfiában, hogy a románok valószínűleg termékjáradékkal adóztak a kunoknak, bár erre nincs adat,⁴⁹ (a román *bir* – hadiadó – szavunk talán nem a magyarból – a *bérből* –, hanem kunból került a románba, és nem szláv, hanem kun eredetű a *cislă*, ami a közösségre kivetett adóból az egyes adózóalanyra jutó részt jelentette.⁵⁰) A szociológus H. H. Stahl – Iorga nyomán – már egyértelműen fejtette ki, hogy a román államalapítók átvették a korábbi kun-tatár államszervezeti formákat, a többlettermék kisajátításának technikáit és módszereit. Az országalapítók harcosok voltak, az országalapítást (és a falualapítást is) jelentő román kifejezés – *descălecare* – szó szerint annyit jelent, mint leszállni lóról. A történész is jobban teszi, ha leszáll a magas lóról.

Az egyik legjobb román történész szerint „Havaselve megalapításának története még megíratlan”.⁵¹ De mi nem az? Amit eddig írtak, két csoportba osztható. Az egyiket az önfejlődést feltételező spekulációk alkotják, és románul nagyon jól hangzik a formula: *de la sat la stat*, azaz: a falutól az államig, és eszerint a falvakat összefogó faluszövetségek egyesültek egy-egy vajda fősege alatt, majd a legerősebb vajda a többieket is magában foglaló hatalmat alakított ki. A nézetek másik csoportja hódítás elméletekből áll. De marad a kérdés: honnan is indultak el a hódítók? Erdélyből vagy Havaselve hegyvidékéről? Iorga hol egyik, hol a másik nézet felé hajlott, és közben – ha kellett – a vajdai méltóságban felfedezte a római politikai eszme – népi úton való – továbbélését.⁵² Mindenesetre a havaselvi államalapí-

48 Az idézetek forrása: Iorga: *Istoria românilor*. Vol. III. Id. kiad. 56, 121, 155, 159.

49 Diaconu: i. m. 23.

50 Wendt: i. m. 165.

51 Panaitescu, Petre P.: *Introducere la istoria culturii românești*. Editura Științifică, București, 1969, 609.

52 Iorga: *Studii...* Id. kiad. 60–61.

tók erős államot hoztak létre Câmpulung, majd Curtea de Argeș székhellyel. Később aztán a vajdai hatalom – egy ideig – kiterjedt Dobrudzsára és a szörényi bánságra, a mai Olténiára. Havaselvének azonban még meg kellett találnia a helyét az európai geopolitikai térképen, és ebben segítette a moldvai román vajdaság megalakulása.

Dragoș, Bogdan és Nagy Lajos

A havaselvi államalapítás krónikás hagyományához hasonlóképpen alakult a moldvai is. Az első – 16. század eleji – moldvai szláv krónika szűkszávan csak annyit közölt, hogy 1359-ben „Drágos vajda Magyarországról, Máramarosból jött egy bölény után, vadászaton, és két évet uralkodott.”⁵³ Ureche már kiszínezte a történetet, amikor arról adott számot, hogy „Erdélyből, amit Máramarosnak neveznek, pásztorok állataikkal járván a hegyeket egy bölényre akadtak, és ebeikkel üldözőbe fogták, aztán a hegyeken keresztül Moldova vizének sík mellékére értek. Ott, miután az állat kifáradt, megölték azon a helyen, amelyet Boureni-nek [*bour* = bölény] hívnak, falut alapítottak. [Baia városa környékén 14 olyan helység található, amelynek neve a *bour*ból képzett szó.⁵⁴] És az ország címerében és pecsétjén ökörfej szerepel. És a kutya, amellyel a vadállatot üldözték, megdöglött, és mivel Moldának nevezték, a folyónak Molda kutya nevét adták, miként ma egyesek Moldovának nevezik. Így az országot a folyó neve után Moldovának nevezték el.” [Moldva, Moldova neve a szláv eredetű *molidova-ból (molid = lúcfenyő) származik, fenyves vidéket jelent.⁵⁵] Néhány oldallal tovább Ureche megint előadta a honfoglalást: „a magyar hegyekből a pásztorok a vadászaton egy bölény nyomában Moldova vizéhez érkeztek, széles mezőkkel, folyókkal, sűrű erdőkkel pompázó vidékekre, és miután megszerették ezt a helyet, ide vezették övéiket Máramarosból és másokat is behívtak, először a hegy alatt telepedtek meg, később miután megszaporodtak, nem álltak meg Moldova folyónál, a Szeretnél sem, hanem eljutottak egészen a Dnyeszterig és a tengerig.”⁵⁶

A tatárokról említést sem tesz Ureche, holott 1241-től egy évszázadon keresztül a tatár fennhatóság a Kárpátokig terjedt. A tatárokkal vívott harcok emlékét a 16. századi orosz krónika őrzi. Fantasztikus történet. Esze-

53 Panaitescu: *Interpretări...* Id. kiad. 14.

54 Iordan, Iorgu: *Toponimia românească*. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, 560.

55 Iordan: i. m. 478.

56 Ureche: i. m. 66, 70.

rint: amikor a tatárok Magyarországra törtek, László király „a régi és új rómaiaktól” segítséget kért. (Ez a László maga Kún László, akit a krónika szerint görögkeleti ortodoxnak kereszteltek, és titokban az is maradt. A régi rómaiak Bizánc alattvalói, az újak a római katolikusok.) Közösén megverték a tatárokat, mire a király privilégiumokkal viszonzta a segítséget, közben pedig az új rómaiak elfoglalták „régí Rómát”, mármint Bizáncot, és ezért László király az új rómaiaknak adta Máramaros földjét, „a Maros és a Tisza közötti Körösnek nevezett helyet”, ahol megtelepedtek és magyar nőket vettek feleségül, akik „a latin törvényről az ő keresztény törvényükre mentek át”. Viszont „egy okos és vitéz férfi, Drágos” egy bölényre vadászva átment a Kárpátokon, majd a király engedélyével népét is átvezette a néptelen földre, a tatárok szomszédságába.⁵⁷

Azon lehet vitatkozni, hogy a bölényvadászat motívuma honnan ered, netán a magyaroktól? A magyar krónikás hagyomány szerint az ázsiai magyarok úgy indultak új hazájuk felé, hogy egy szarvasünet fogtak üzőbe. Az országalapító állatvadászat az eurázsiai népek folklórában jelentős mozzanat.⁵⁸ Ami viszont Moldva alapítását illeti, minden vitatott és vitatható. Az viszont kétségtelen, hogy a moldvai államszervezők Magyarországról indultak útnak, és az is, hogy Máramaros román társadalma jellegzetes katonai határőrvidékként jelenik meg a 14. századi oklevelekben. A falvak élén kenézek, kenézcsaládok állnak, és ezek katonai vezetőt, vajdát választanak, aki az igazságszolgáltatásban is vezető szerepet játszik. Ezek a kenézek valóságos földesúri hatalmat gyakoroltak, alattvalóik kisebb szolgáltatásokkal tartoztak nekik, ők szedték be az adót, a juhötvenedet, ennek egy részét meg is tartották, másik részét a főispáni hatalom alatt álló váruradalmaknak adták tovább. Egy-egy kenéz a folyóvölgyekben több falu fölött is rendelkezett, amelyek valóságos uradalmat alkottak. A kenézi tisztség pedig örökletes jelleget öltött, családon belül maradt, sok pap maga is kenéz volt. Sőt, akadt olyan történész, aki úgy vélte, hogy magyar is kaphatott kenézi birtokot, mert a hátszegi Szentpéterfalván a 15. században élt két magyar nevű – Vak és Hitemre – kenéz,⁵⁹ csakhogy ezek ragadványnevek lehettek. (A Hitemre nyilván onnan eredt, hogy az illető ezzel a szóval gyakran élt vagy netán furcsán ejtette ki.)

A máramarosi román társadalomról két képzet él. Az egyik szerint államelőtti társadalomszerveződés, azaz önfejlődés eredménye, a kenézek

57 Panaitescu: *Interpretări...* Id. kiad. 158–160.

58 Lükő Gábor: Moldva alapításának mondáihoz. *Ethnographia*, 1936. 1–2. sz., 48–56.

59 Sólyom-Fekete Ferenc: Vázlatok az oláh-kenézi intézmény története- s ismertetéséhez. *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve*, II. 1881–1883., 19.

ténylegesen maguk kis feudális urak, akiket aztán a nyugati típusú Anjou-feudalizmus integrált, és a magyar nemesség részévé váltak. Amikor a 12–13. századi oklevelek máramarosi királyi vadászatról és királyi erdőről szólnak, akkor a román autonómiákat hallgatólagosan elfogadták, ezért nem említik a románokat, az Anjouk viszont már privilégiumok osztogatásával szabályozták az életet, ezért ezekben az oklevelekben már megjelennek a románok.⁶⁰ Ezzel szemben állnak azok a konstrukciók, amelyekben királyi telepítés eredményének tartják Máramaros román társadalmát. És két telepítőt neveznek meg.

Az egyik telepítő Kun László, és így „kétségtelenül már a magyarok beköltözésekor az ismeretlen eredetű oláhok laktak”.⁶¹ Az egyik román folklorista lehetségesnek, ám bizonyítandónak tartotta azt, hogy Kun László telepítette volna Máramarosba azokat a románokat, akiktől a bizánci császár – életmódjuk miatt – szabadulni akart.⁶² Aztán tájnyelvi sajátosságokból arra következtetett, hogy a máramarosi románok feltehetően a 10. században jöttek a Balkánról.⁶³ A hely- és víznevek a magyar fennhatóságról vallanak. Borsfa falu neve arra utalhat, hogy Bors magyar-kabar vezér foglalta el a vidéket.⁶⁴ A Tisza ősrégi név, eredete talányos, a magyar nyelvbe a szlávból került, a románba a szlávból vagy a magyarból. A többi víznév esetében: Visó eredete ismeretlen, a magyarból került a románba, Vasér, Jód, Sajó magyar megnevezések, Ruszkova szláv.⁶⁵ A vidéknek nevet adó Mára folyó neve ismeretlen, akár az Iza folyócska neve, és „ez arra mutat, hogy itt a magyarság előtt még valami más ismeretlen nép jelenlétét is fel kell tételeznünk”⁶⁶ – vagy inkább a románság megjelenése előtt. Mely nép lehetett? A 18–21. századi román nacionalista rögtön rávágna: dák, mely népet aztán a rómaiak leigáztak. (Igaz, a római fennhatóság nem terjedt ki Máramaros-

60 Popa, Radu: *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970.

61 Lehoczky Tivadar: Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz kenézek vagy soltészek és szabadosok intézményéhez hazánkban. *Történelmi Tár*, 1890, 155.

62 Papahagi, Tache: Din epoca de formațiune a limbei române. *Grai și suflet*, 1923–1924, 224–230.

63 Papahagi, Tache: *Graiul și folklorul Maramureșului*. Academia Română, Cultura Națională, București, 1925, LXXIX.

64 Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998, 113.

65 Kniezsa István: Erdély víznevei. *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1942*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.T., Kolozsvár, 1943, 31–32.

66 Kniezsa István: Keletmagyarország helynevei. In Deér József – Gáldi László (szerk.): *Magyarok és románok*. I. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT., Budapest, 1943, 117.

ra.) Egy 1796-os magánlevél szerint Iosif Méhesi kancelláriai tanácsos arról beszélt, hogy Konyha mellett a románok megölték Álmos vezért.⁶⁷ És ezt még színezte a képzelet: „Egy – de csak újabb keletű – hagyomány szerint Árpád honfoglaló hadainak egy része Borsa felől, a Torojaga havas alatt akart bejönni Máramarosba, az ott lakó oláhok azonban útjokat állották Konyhánál, ott Álmos vezért megölvén, a magyarokat visszaűzték, és semmiképpen sem eresztették be Máramaros területére. Sok idő multával aztán Álmos vezér elestének helyén valaki templomot építtetett Szent István király tiszteletére, a melynek alapjai még ma is felismerhetők a falu felső részén. Az egész mondvacsínált hagyományból csak annyi az igaz, hogy 1471-ben még állott Konyhán a Szent István király temploma.”⁶⁸ Valóban Szent István templomáról szól az 1471-es határviszályt rendező oklevél. Azóta ki is ásták, katolikus jellegű templom, mert feltehetően katolikus mesterek építették, de ortodox volt mindig, és az is maradt. A román kenézi-nemesi körökben is élt a szent királyok kultusza, mint erről több templomi falkép tanúskodik.⁶⁹ A Konyha melletti Drágomérfalva kenézait Hunyadi János „régől, a szent királyok idejétől fogva bírt örökös és törvényes” kenézségükben erősítette meg.⁷⁰ A szent királyokra való hivatkozás jellegzetes fordulat, ezzel lehetett legitimálni a legkülönbözőbb társadalmi igényeket.

A másik telepítő Róbert Károly lett volna, aki egy havaselvi vajda, Bogdán népének adta volna a vidéket. Ez a Bogdán (Mikola fia) 1334-ben lépte át a határt. Azon már folyik a vita, hogy az erről szóló oklevélben a beköltözés tartott háromnegyed évet, vagy pedig a királyi megbízott és a román vajda ennyi ideig tárgyaltak volna, három alkalommal, és így eszerint az értelmezés szerint nem is biztos, hogy a beköltözés megtörtént. De ez az értelmezés „nagyon kevésbé valószínű”, annál is inkább, mert pár év múlva egy Bogdán vajda (feltehetően a bevándorlóval azonos) Csanád megyében egyik földbirtokos nemessel összetűzésbe keveredett.⁷¹ A beköltözést bizonyosnak lehet tekinteni, de azt már nem, hogy ez a havaselvi Bogdán népével Máramarosban kötött volna ki⁷² úgy, hogy embereivel a Tisza mellékén vonult volna fel, mert itt a tatárjárás elnéptelenítette a tájat, és aztán az ide

67 Mihályi János: *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból*. Máramaros-Sziget, 1900, 507.

68 Petrovay György: A máramarosi oláhok. *Századok*, 1911. 8. sz., 607–626.; 611.

69 Popa: i. m. 220–226.

70 Bélai Vilmos: *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei*. Sylvester Nyomda Rt., Budapest, 1943, 71.

71 Fekete Nagy – Makkai: i. m. 75, 83.

72 Uo. 101.

telepedő kunok is eltávoztak.⁷³ Ezzel szemben azt is lehetett állítani, hogy Róbert Károly a máramarosi románságot Moldvából telepítette be, és mivel itt a románok vándorlásaik során erősebb magyar hatáson mentek keresztül, mint a Havaselvéből jöttek, a máramarosi román társadalom a többihez (Hátszeg, Fogaras, Bánság) viszonyítva tagoltabb, erősebbek a társadalmi különbségek, és ez is magyarázza a továbbiakban a román vajdaság vármegyévé alakulását és integrálódását az államszervezet egészébe.⁷⁴ Stanislaus lett az első olyan máramarosi román kenéz, akit a király nemessé emelt, kenézi birtokát nemesi birtokként ismerte – 1328-ban.⁷⁵

Ami kétségtelen: Máramaros 14. századi geopolitikai jelentősége. Amikor 1308 táján egy francia domonkos barát bejárta Kelet-Európát, és útleírásában arról adott számot, hogy Magyarország 16 „nagy tartományból és hercegségből”, amelyek egy-egy országgal érnek fel, és ezek egyike Máramaros, olyanok mellett, mint a szomszédos Ung megye, aztán az „erdélyi rész”, Székelyföld (Siculi), Szászföld (Sicurrute), Szörény, Horvátország, Dalmácia stb.⁷⁶ Máramaros sík vidékien már adománybirtokok épültek ki, valamint magyar és német telepések szabad királyi városai. A terület fölötti fennhatóságot a Huszt várában székelő ispán gyakorolta. Tőle többé-kevésbé függetlenül éltek életüket, a maguk szokásjoga szerint a román közösségek, kenézeik és vajdáik fősege alatt. Az egyik máramarosi vajda Stájer Ottokár rimés krónikája szerint már a 14. század elején belépett a nagypolitikába. Éspedig akkor, amikor Ottó, akit – miután megszerezte a szent koronát – 1305-ben királlyá koronáztak, és miután IV. Béla leányági unokája volt, V. Béla néven akart uralkodni. Helyzete megszilárdítása érdekében feleségül akarta venni Kán László, erdélyi vajda lányát. Csakhogy ez a tartományúr inkább a szerb királyt választotta vejének, Ottót pedig elfogta a szent koronával együtt, aztán néhány hónapi fogság után váltságdíj ellenében szabadon engedte, de a koronát még évekig magánál tartotta. Stájer Ottokár rimés krónikája szerint meg is akarta öletni, de meggondolta magát és egy „erdőn túli” herceghez küldte, *Walachen lantba*, itt ennek ura maga akarta elintézni a piszkos munkát, de aztán udvarhölgyei kérésére letett róla, továbbengedte a trónkövetelőt Oroszországba, ahol az uralkodó lányát

73 Györffy: *Az Árpád-kori Magyarország...* Id. kiad. 118.

74 Makkai László: Az északi románság bevándorlása és megtelepülése. In Makkai László – Gáldi László (szerk.): *A románok története. Különös tekintettel az erdélyi románokra*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1941, 52–53.

75 Fekete Nagy – Makkai: i. m. 67.

76 Živković, Tibor – Kunčer, Dragan – Uzelac, Aleksandar (eds.): *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*. Istorijiski Institut, Beograd, 2013, 165.

jegyezte el.⁷⁷ Azóta is találgatjuk, hogy hol lehetett ez a „román föld”, né-
tán Erdéllyel tévesztette össze a krónikás, vagy Fogaras, vagy Havaselve,
vagy Moldva. A legvalószínűbb Máramaros, a herceg pedig az itteni – név
szerint még nem ismert – román vajda.⁷⁸

A régió a magyar–lengyel–tatár hatalmi érdekek egymást metsző öveze-
te lett, és ezért is lépett be a történelembe, miközben a régió elitjének életét
olyan belső ellentétek feszítették, melyek levezetésére a külső ellenséggel
való háborúskodás jó alkalmat kínált. A magyar és a lengyel király Halicsért
versengett, de hogy sikert érjenek, a tatárokat kellett legyőzniük. A tatárok
fennhatósága a Kárpátokig terjedt. Itt viszont meg kellett állnia az Arany-
hordának, és várnia sorsa beteljesülését. Egy birodalom ugyanis, ha már
nem tud terjeszkedni, összeomlik. A magyar királyok időnként hatalmukba
kerítették a halicsi orosz fejedelemséget, és igényt tartottak rá, II. Endre
Halics királya címet is felvette. A 14. század elején Lengyelország is szemet
vetett rá. Az adott geopolitikai helyzetben innen lehetett hatékonyan fellép-
ni az Aranyhorda ellen. A lengyel és a litván király ugyan meg tudta állítani
a Teuton Lovagrend terjeszkedését, de ez elég erős volt ahhoz, hogy uralja a
balti-tenger mellékét. Így miután a lengyelek és litvánok észak felé nem tud-
tak kijutni a tengerhez, dél felé fordultak.

1335-ben Visegrádon a cseh, a lengyel és házigazda magyar király szö-
vetséget kötöttek, és ez később alapja lett a tatárok ellen fellépésnek. Elkép-
zelhető, hogy már Róbert Károly is próbálkozott, egyik harcosa Mendei
Finta (Phynta de Mende) már kisebb határőrtartományt tudott kialakítani.
Mindenesetre folytatódott a korábbi székely és szász „erős beáramlás”
Moldvába, Kun László hadai pedig az 1285-ös tatárjárás előtt a Szeretig is
eljuthattak.⁷⁹ Az 1340-es években az Aranyhordát belső hatalmi válság
kezdte emészteni, de azért Halicsra támadt, sőt a krími olasz városokra is.
Az ifjú Lajos király kihasználta az alkalmat. 1345–46-ban a lengyelekkel és
feltehetően a havaselveiekkel szövetségben – máramarosi románokból is álló
hadseregével – fellépett a tatárok ellen. A királyi hadak valósággal átkarol-
ták a tatárok területeit. A máramarosi románok az észak felől támadó kirá-
lyi sereg magvát alkották. A döntő csapást Moldva déli részein mérték a

77 Ottokar: Österreichische Reimchronik. Hannovera, 1893, 1144–1154. http://www.dmg.de/de/fs1/object/display/bsb00000780_meta:titlePage.html?sortIndex=010:080:0005:010:02:00&zoom=0.75 [Letöltve: 2016. október 5.]

78 Sălăgean, Tudor: *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*. Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003, 293.

79 Brătianu, Gheorghe I.: *Studii și articole de istorie*. Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2010, 224–229, 243–244.

tatárookra. Lajos király életírója, Küküllei János így számolt be a fejleményekről: „amikor a tatárok népei Magyarországot dúlva, gyakran támadtak az erdélyi részek határaitra meg a székelyekre: a király elküldte a serény és harcias férfiút, Lackfi Endre erdélyi vajdát a székelyek nemeseivel és erős nemzetével a tatárra. Erővel benyomultak földjükre, s Athlamosz fejedelmükkel együtt, aki ellenállt, és nagy sereggel szállott szembe velük, legyőzték őket, a fejedelmet lenyakazták, sok zászlót és tatár foglyot küldtek át a királyi felségnek Visegrádra. Ezután a székelyek is többször támadtak a tatárokra, s nagy zsákmánnyal tértek haza. Aki tatár életben maradt, messze tengeremelléki tájakra futott el a többi tatárokhoz”.⁸⁰ Mindezt egy névtelen minorita krónikája is megerősítette, sőt meg is toldotta: „a székelyek az akkoriban köztük levő kevés magyarral kivonultak a tatárok ellen, s kardjukkal megszámlálhatatlan tatárt vágtak le saját földjükön. Ott még Othlam nevű nagyhatalmú vezérüket is élve elfogták, aki második a kán után, s a kán húga volt a felesége; később le is fejezték, bár szinte mérhetetlen mennyiségű pénzt ígértek érte váltságul. A magyarok azonban, óvakodva az eljövendőktől, elutasították a váltságdíjat, hazahozták az ellenség zászlait is, sok foglyot, rengeteg zsákmányt aranyban, ezüstben, gyöngyökben meg drága ruhákban. Megszakítás nélkül három napig folyt köztük a harc”.⁸¹ És úgy tűnik Lackfi vajdát egyenesen Szent Lászlónak nézték, mert „mondják azt is, hogy míg folyt a csata a keresztények és a tatárok között, a nagyvárad egyházban nem találták Szent László király fejét. Ez bizony csodálatos. Mikor tehát az egyház másodőre is a fej keresésére, a sekrestyébe lépett, a maga helyén találta a fejet, de úgy átizzadva, mintha élne s nagy munkából, kihevülve tért volna meg valahonnan. Ezt a másodőr nemcsak a kanonoknak, hanem sok szerzetesnek is elmondta. A csodát bizonyítja az említett foglyok közül egy igen öreg tatár is, aki azt beszélte, hogy nem a székelyek és a magyarok verték le őket, hanem maga László, akit mindig segítségül hívnak. Más társai is mondták, hogy midőn a székelyek ellenük indultak, valami nagy lovag járt előttük, magas paripán ült, fején arany korona, kezében csatabárd, mely hatalmas csapásokkal és vágásokkal pusztította mindnyájukat. E lovag feje fölött a levegőben, csodálatos fényességben nagyszépességű úrasszony jelent meg, akinek fején nagyon ékes és tündöklő korona látszott. Nyilvánvaló ebből, hogy a Jézus Krisztus hitéért harcoló székelyeket maga a Boldogságos Szűz Mária és Szent László király segítette meg a pogányok ellen, akik elbizakodtak vitézségükben és sokaságukban. Más alkalommal is, vagyis az Úr ezerháromszáznegyvenhatodik évében, amikor a

⁸⁰ <http://mek.oszk.hu/05500/05564/05564.htm#b48> [Letöltve: 2016. november 9.]

⁸¹ Uo.

székelyek egyedül nyomultak be nagy sokasággal a tatárok említett földjére, s ott csatát vívtak, mennyei kegyelemből győzelmet aratva, megszámlálhatatlan sokaságú tatárt megöltek. Sok nagy értékű fegyvert, töméntelen zsákmányt hoztak onnan barmokban, gyöngyökben, drágakövekben, s így viszatérve magasztalták az Istent, aki győzelmet adott nekik”.⁸²

Ezek után 1347-ben a pápa engedélyezte a kalocsai püspöknek a milkoviai püspökség visszaállítását. A lengyel és a magyar király 1355-ben megtörte a tatárok hatalmát, aztán Moldva fölötti hegemoniáért kezdtek versengeni.⁸³ Lengyelország bekebelezte Halicsot. Lajos király megalapította moldvai határőrtartományát, ez egyesek szerint Moldvabánya környékére korlátozódott, mások szerint egészen a Prutig terjedt és délen a Milcov folyóig, végül akad, aki úgy véli, hogy a magyar királyi hatalom a Dnyeszternél ért véget.⁸⁴ Mindenesetre eme új észak-moldvai tartománya élére vajdaként egyik moldvai kenézét, Drágost állította, ennek fiait azonban Bogdán vajda elűzte, és ezzel, mint korábban Baszaráb, kiharcolta országa tényleges függetlenségét, amely aztán a két király – a lengyel és a magyar – hatalmi törekvései között próbálta érdekeit érvényesíteni. A végkifejlet világos, az odavezető részletek homályosak.

A magyar király életírója, Küküllei János szerint „Bogdán, a máramarosi románok vajdája ama vidék hozzácsatlakozó románjaival titokban átköltözött a magyar korona alá tartozó Moldva földjére, melyet a tatárok szomszédsága miatt lakosai régen elhagytak. Bár a király serege gyakran harcolt ott, a románok nagyon elszaporodván elterjeszkedtek abban az országban. Az ottani románok által választott vajdák a magyar király hűbéreseinek vallják magukat, s hűbéradó fizetésére kötelesek, a szokott adófizetés mellett”.⁸⁵ Ebben az előadásban szó sincs a legendás Drágosról, a Moldovai Köztársaság hivatalos szemléletében Drágos ugyan létezett, de nem lehetett máramarosi, hanem moldvai...⁸⁶ A hűbéri viszony is másképpen alakult, mint a krónikás írta.

A Moldva megalapítását bemutató utólagos rekonstrukciók – más szóval: történeti elbeszéléseink – ellentmondanak egymásnak, mindenki kialakítja a maga kronológiáját, annak ellenére, vagy éppen azért, mert hiteles forrásunk csupán néhány magyar királyi oklevél, a többi forrás viszont ha-

82 Uo.

83 Papacostea, Șerban: *Geneza statului în evul mediu românesc*. Editura Corint, București, 1999, 82.

84 Cazacu–Mureșan: i. m. 237.

85 <http://mek.oszk.hu/05500/05564/05564.htm#b46> [Letöltve: 2016. szeptember 28.]

86 <http://moldova650.asm.md/node/31> [Letöltve: 2016. július 25.]

gyományokat szövő és kitaláló későbbi krónikák. Lássuk a kemény adatokat! 1336-ban megállapították Dragh és Dragus serviensek (Volachorum et serviencium) bedőházi birtokainak a határait. 1343-ban a király elhalasztotta a pert Kölcsi János és Bogdán „egykor Máramaros hozzánk hűtlen vajdája” között, amelyet egy bizonyos Kölcsi az elmúlt télen történt konfliktusuk miatt indított. 1349-ben Lajos meghagyja János vajdának (Iohanni filio Ige Voyvodae olacorum de Maramorisio), hogy [első] Gyula hat fiát (köztük [második] Dragust) helyezze vissza gyulafalvi és nyíresi birtokába, ahonnan őket István (Stephanus, János vajda testvére) és nagybátyja Bogdán, „notórius hűtlen” vetette ki, házukat is felégetve. 1353-ban megállapítják István és János konyhai birtokának határát, és a határjárás során megemlítik nagybátyjuk, „Bogdán vajda birtokainak” határát is. 1355-ben a király megerősíti az 1349-es oklevelet, és ebből megtudjuk, hogy annak a Gyulának, akinek hat fia volt (köztük [II.] Dragus), az apját szintén Dragusnak [I.] hívták.⁸⁷ És még ebben az évben bedőházi Drag comes megejtí a határjárást. 1360-ban Lajos király hat falut és annak ötvened, valamint a többi jövedelmét [II.] Dragusnak és fiainak ([II.] Gyula, László) adományozza immár teljes jogú nemesi birtokként, ami teljes adómentességet jelentett. Az érdem: részvétel „több ügyünkben és hadjáratunkban, különösen moldvai földünk restaurációjában,” és „több román lázadót, akik a kötelező hűség útjáról letértek,” visszavezetett a korona iránti hűségre. Ők pedig a királyi zászló alatt foghattak fegyvert. 1364-es királyi rendelet arról tudósít, hogy [II.] Dragust korábban a már említett hat faluból ötnak kizárólagos birtokába helyezte. 1365-ben a király Szász (Zaaz) fiának Balknak (románul: Bălța vagy Balica) „máramarosi vajdánknak” és három testvérenek adományozza Bogdán konyhai birtokát és még hat falut. Szász négy fia ugyanis visszatért, miután vérüket ontották Moldvában, sőt testvéreik is – akiknek a neve nem szerepel az oklevélben – életüket veszítették. Bogdán és fiai ugyanis „titokban visszatértek Moldvába és azt felségünk gyalázatára akarják megtartani.” 1368-ban a király I. Gyula halála után ismét megerősíti II. Dragust (és fiait II. Gyulát és Ladot, azaz Lászlót) birtokában, és elrendeli a beiktatást. 1373-ban a király elrendelte, hogy néhai Szász (Saaz) vajda fiait, Balkot, Dragot (másképpen Dragoșt) és Jánost, „udvarunk familiárisait” iktassák be birtokaikba. 1373-ban Balk már egyszerre máramarosi vajda és főispán.⁸⁸

A román krónikák alapján az országalapító Drágos volt Szász (Sas) apja, és fel lehetett tenni a kérdést, melyik Drágos, a bedőházi vagy a gyula-

⁸⁷ Fekete Nagy – Makkai: i. m. 131.

⁸⁸ Mihályi: i. m. 13, 17, 27, 35, 38, 53, 57, 62, 65, 69.

falvi? Vagy mindkettő egyazon személy? Sokáig bedőházi Drágost tekintették országalapítónak, de aztán rekonstruálták bedőházi Dragoș családfáját, és ez kizárja az államalapítóval való azonosítás lehetőségét. De gyulafalvi I. Dragust sem fogadják el államalapítónak.⁸⁹ Egyelőre ő a legvalószínűbb. Valószínűnek az tűnik, hogy az 1340-es években ő került a moldvai határőrtartomány élére, mint a király egyik vezére, és országa még egyelőre csak királyi hűbérbirtok volt.⁹⁰ Közben Bogdán rátámadt I. Dragus fiának, I. Gyulának és unokáinak a birtokára. Hogy mi lehetett a konfliktus oka, és Bogdán miért esett hűtlenségbe, csak találgatható. És az is, hogy utána miért tűnt el neve mellől a hűtlen jelző. 1354-ben már I. Dragus távozhatott az élők sorából. Talán Szász, netán I. Dragus fia és I. Gyula testvére követte. 1357-ben a magyar királyi seregek befejezték a tatárok elleni hadműveleteiket, amelyekben feltehetően Bogdán is részt vett. A nyugalom rövid ideig tartott. 1359 körül Bogdán talán visszament Moldvába, és a királyellenes felkelés élére állt. Ezt II. Dragus még le tudta verni, de 1362-ben a litvánok győzelmet arattak a tatárok fölött, és már nem volt szükség a magyar király támogatására. Néhány év múlva, 1365-ben végleg Bogdán győzött. Moldvát olykor Bogdaniának is nevezték, ahogy Baszaráb után Havaselvét is Besszarábiának. Besszarábia alatt ma az egykori Moldva Prut és a Dnyeszter közötti részét értjük, kezdetben csak e régió déli részét nevezték Besszarábiának, de miután 1812-ben az orosz cári birodalom bekebelezte a két folyó közötti területet, az egész neve Besszarábia lett. Sokáig élt a hiedelem, hogy a havaselvi vajdák ugyanis kezdetben Moldva déli Duna- és tengerparti részeire is kiterjeszthették fennhatóságukat, és innen a dinasztíára utaló megnevezés. Aztán azt is feltételezték, hogy az e tájon levő muzulmánokról, a beszerményekről vagy magyarul: a böszörményekről kapta e táj a nevét.⁹¹ Mindez azonban tévesnek bizonyult. 16. századi nyugati kartográfusok nevezték el Besszarábiának Moldva déli részét, és térképeikről került át a megnevezés a krónika-irodalomba.⁹² Az viszont tény, hogy Moldva két nagy

89 Diaconescu, Marius: Dragoș „descălecătorul” Moldovei între legendă și realitate. In Diaconescu, Marius (red.): *Nobilimea românească din Transilvania*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997, 77–87.

90 Iorga: *Studii...* Id. kiad. 86.

91 Chirtoagă, Ion: Enigma unui nume: Basarabia. *Historia*, nr. 125/mai 2012, 8–13, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/enigma-unui-nume-basarabia [Letöltve: 2016. október 9.]; Rusnac, Mircea: Originea numelui Basarabia (1386–1812) http://www.istoria.md/articol/436/Originea_numelui_Basarabia [Letöltve: 2016. október 9.]

92 Coman: i. m. 150–160.

egységből állt, Alsó- és Felső-országból. Alsó-ország (Țara de jos) ugyan-csak korábbi magyar határőrterület lehetett,⁹³ a vajdai hatalom viszont északról épült ki dél felé, és Péter vajda Lajos király halála után vonta hatalma alá.⁹⁴

Az állam függetlenségét csak az biztosíthatta, ha az uralkodó azt vallhatta, hogy Isten kegyelméből uralkodik. Mindkét vajda Baszaráb és Bogdán tényleges függetlenségét kivívta, de Isten kegyelméből csak úgy uralkodhatott, ha olyan főpap kente fel, aki a pápa vagy a pátriárka joghatósága alá tartozott. Havaselve és Moldva egyelőre a két nagy egyház missziós területe volt, harcoltak a lelkekért, a nép nagy része a görög rítusú kereszténységet követte, de nem működött jól kiépült egyházszerkezet. A milkói püspökséget elseperte a tatárjárás, a havaselvi görögkeleti papságot bitzinai érsek irányította. (Bitzina = Vicina) valahol Dobrudzsában lehetett, a tatárok az 1330-as években foglalták el, de az érsekség a konstantinápolyi pátriárka alá tartozott.) A moldvai görögkeletiek életét a halicsi érsekség gondozta. 1304-ben a pápa keserűen írta a magyarországi domonkos rend főnökének, hogy a görög püspökök birtokolják a latin templomokat, és az ő rítusukat követő papokat neveznek ki, – pénzért (vitio symonie) vagy világi hatalom révén.⁹⁵ A két nagy egyház versengésében hatalmi szónak kellett döntenie, és ezt a vajdák tehették meg. Moldva és Havaselve vajdái számára létkérdés lett, hogy melyik hatalom: Róma vagy Bizánc mellett kötelezik el magukat?

A Kárpátokon túli vajdaságok Róma és Bizánc között

A kérdés – Róma vagy Bizánc? – némileg groteszk, mert a pápaságot a francia királyság 1309-ben arra készítette, hogy székhelyét Avignonba tegye át, és csak 1377-ban került vissza Rómába. Róma azonban a nyugati kereszténységet jelképezte még így is. Bizánc pedig egyre inkább csak árnyéka lett önmagának, viszont a keleti kereszténység központja maradt. A császár a pátriárka ura volt, de ez az egyházfő a császári hatalom presztízsével képviselte a bizánci imperializmust, amely politikai téren állandó védekezésre szorult, vallási téren viszont terjeszkedhetett, vagy legalábbis megszilárdíthatta helyzetét. A bizánci pátriárka a keleti kereszténységet olykor éppen úgy katolikusnak, azaz egyetemesnek nevezte, mint a római pápa, és a nyugati egyház főpapjai a nyugati kereszténységet is nevezték ortodoxnak, igaz

93 Brătianu: *Studii...* Id. kiad. 256.

94 Uo. 268.

95 *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki.* I/1. Id. kiad. 563–565.

tannak, mint ahogy a keleti kereszténység magát annak tartotta. (Ma a keleti kereszténységet ortodoxnak, a nyugati katolikusnak nevezzük.)

A bizánci császárok valamennyi ortodox uralkodójának tekintették magukat. 1340-ben az egyiptomi szultán III. Andronikosz császárt többek között „Bulgária és Vlachia és Alánia császáranak” nevezte, majd 1349-ben „a hellének, bolgárok, aszenidák (Ἀσσηνιδῶν), vlachok, oroszok és alánok császáranak”.⁹⁶ Vlachia egyértelműen Havaselve, Alánia pedig Moldva, az itt tartózkodó alánok, másképpen jászok miatt. Képzelt hierarchia – a császárság önszemléletére vall. Viszont Dobrudzsa és Vicina az 1330-as évek derekáig bizánci fennhatóság alatt állt, amíg a tatárok el nem foglalták.⁹⁷

Bizánc hanyatlott, de autokráciája és kultúrája modellként szolgált a periférián kiemelkedő új államalakulatok számára, és ezek továbbra is valamiféle „nemzetközösség”-et alkottak. A bizánci „nemzetközösség” a balkáni görögkeleti ortodox államok olyan laza halmaza volt, amelyet a közös vallás, a bizánci pátriárka elsőbbségének elismerése és Bizánc tisztelete, presztízsének kisugárzása kötött össze. Politikai egységről szó sem lehetett, hiszen egymás ellen hadakoztak, és először Bulgária, majd Szerbia akarta kisajátítani a bizánci császári hatalmat és trónt. De aztán ezek az államok osztódásnak indultak, olykor érvényesült közöttük még némi politikai szolidaritás, de a vallási kulturális közösség megmaradt. A keleti egyház biztosította „a nemzetközösség” eszmei egységét, miközben ennek a közösségnek a tagjai egymással is hadakoztak. A pátriárka hasonló szerepet játszott, mint évszázadokkal korábban Európa nyugati részein a pápa. Igaz, a keleti egyház sohasem volt annyira centralizált, mint a nyugati, és egymásnak feszülő teológiai irányzatok sem feszegették a hagyományos kereteket. Csak-hogy Nyugaton a Római Birodalom felbomlását követő teljes politikai és hatalmi felaprózódásból olyan új, dinamikus terjeszkedésre képes világ született, amellyel a bizánci „nemzetközösség” nem tudott lépést tartani. Perifériára szorult – ám a periféria védekezik, és kiépíti a maga hatalmi rendszerét.

Az önálló Havaselve is ezt tette. 1330 után a másik sorsfordító év 1359. Ekkor belépett a bizánci „nemzetközösségbe”. Hogy ez mit jelentett, annak felmérése érdekében látni kell az előzményeket és a nagy fejlemény motivá-

96 Elian, Alexandru – Tanașoca, Nicolae-Șerban (red.): *Fontes Historiae Daco-Romanae*. Vol. III. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, 495, 533.

97 Elian, Alexandru: *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*. In Berza, Mihai (red.): *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964, 156.

cióját. Havaselve román népének vallása korábban is a görögkeleti ortodoxia volt, de Bizánc és Havaselve között nem alakultak ki szilárd intézményes kapcsolatok. Sőt, még Baszaráb és fia, Miklós Sándor (1352–1364) – aki még mielőtt egyeduralkodó lett volna, társult vajda lehetett –, kacérkodtak a katolicizmussal anélkül hogy áttértek volna. 1331–32-ben Baszaráb megint a bolgárokkal együtt harcolt Bizánc ellen, és megszerezte Szörény várát is. Lajos magyar király, aki atyja után 1342-ben lépett trónra, két év múlva vissza tudta állítani az egykori hűbéri viszonyt. 1344-ben Erdélybe ment, és ekkor a király életírója, Küküllei János szerint maga Miklós Sándor havaselvi vajda valójában társult vajda: „önként személyesen hozzá ment, ezeknek a részeknek határa táján a királyi fölség lába előtt földre borult s megtért illő engedelmességre és hűségre. Ünnepeles ajándékokat és drágaságokat adva újból elismerte urát és a szent koronát, azután örömmel és vigassággal hazatért”.⁹⁸ És ezek után elképzelhető, hogy a király hűbéreseként részt vett az Aranyhorda elleni hadjáratban. Elképzelhető, hogy Lajos király a mai Moldva déli részei, sőt a mai Havaselvehez tartozó Buzău és Ialomița folyók völgyes vidékét közvetlenül koronájához kapcsolta, mert szüksége volt erre a Duna-torkolatához vezető folyosóra.⁹⁹ És talán még a prahovai sóbányákra is rátette kezét.¹⁰⁰ Miklós Sándor a magyar Dobokai Klárát vette feleségül, lányát a magyar nádorhoz adta feleségül. Klára lelkes katolikus volt, később elérte azt is, hogy egyik lánya rávegye férjét, a bolgár királyt a katolikus egyházzal való egyesülésre. A pápa pedig – 1345-ben – lelkesen tudatta Lajos királlyal, hogy a Magyarország erdélyi, havaselvi és szerémségi részein élő románok, „római oláhok” (Olachi Romani) megtértek vagy készek megtérni a katolikus vallásra. Ezért leveleket intézett román „nemeseknek és közrendűeknek”. Ezeket név szerint is felsorolta, de olyan deformált alakban, hogy nem azonosíthatóak, csak sejthető, hogy egyikük belényesi vajda, kettő esetleg máramarosi vajda.¹⁰¹ A király és a havaselvi vajda viszonya azonban megromlott. A történeti hagyomány szerint a tatárok román támogatással be is törtek Erdélybe. 1354-ben a tatár kán és a magyar király békét kötött,¹⁰² és ez utóbbi 1358-ban a brassói ke-

98 <http://mek.oszk.hu/05500/05564/05564.htm#b46> [Letöltve: 2016. szeptember 28.]

99 Brătianu, Gheorghe I.: *Marea Neagră*. Vol. II. Editura Meridiane, București, 1988, 208.

100 Iorga: *Studii...* Id. kiad. 85.

101 Fekete Nagy – Makkai: i. m. 106–107.; *Documente privind istoria României. Veacul XIV. C. Transilvania*. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1955, 266–267.

102 Brătianu: *Marea Neagră*. Vol. II. Id. kiad. 209–210.

reskedőknek olyan privilégiumot adott, amely – az említett folyosón keresztül – számukra addig, amíg a Szeret a Dunába ömlik, tehát a dunai kikötőkkel – mindenekelőtt Kiliával – szabad forgalmat biztosított.¹⁰³ Ez a magyar királynak létérdeke volt, mert Velence az Adria-parti városokat hol közvetlenül megszerezte, hol erős függésben tartotta. A Dunán és a Fekete-tengeren viszont már Genova befolyása érvényesült, és a magyar királyságnak a két rivális tengeri hatalom között kellett lavíroznia. Mindenesetre a velenceiek a román szókincsben győztesen kerültek ki, mert a román jövevény (venetic) szavunk Velence nevéből származik. Lajos király pedig úgy rendelkezett a szabad kereskedelemről, mintha saját felségterülete lett volna. Ez viszont a havaselvi vajda anyagi érdekeit sértette, hiszen elesett a vámoktól, legfontosabb készpénzbevételi forrásaitól. A vajda, annak érdekében, hogy ellensúlyozza a magyar királyi befolyást, a bizánci pátriárkához fordult, és azt kérte, hogy „a jövőben az ő és egész hatalma és uralma kerüljön Isten Legszen-tebb Nagy Egyházának joghatósága és útmutatása alá”.¹⁰⁴ 1359-ben a pátriárka – urának, a császárnak a beleegyezésével – az észak-dobrudzsai Vicina érsekét, Jácintot (románul: Iachint Cristopulos) Havaselve (Ungrovlachia) érsekévé nevezte ki. (A havaselvi érsekség hivatalos neve 1990-ig Mitropolia Ungrovlahiei, azaz Ungrovlachia Érseksége volt, most Mitropolia Munte-niei și Dobrogei (Munténia, azaz Havaselve és Dobrudzsza Érseksége.)

Bizánc a havaselvi érsekség felállításával a román vajdát független egyeduralkodónak ismerte el. A vajda legitimálta helyzetét, országa immár egyértelműen szakított Rómával. Havaselve is átvette a bizánci modellt, és tette ezt bolgár és részben szerb közvetítéssel. Az egyházi nyelv közép-bolgár maradt, olykor erős szláv helyi sajátosságokkal, és közép-bolgár lett az államigazgatás és a magas kultúra nyelve is, miként a katolikus világban a latin. Az ortodox egyházszervezet a kolostorok hálózatának kiépülésével szilárdult meg, hiszen a kolostorok voltak az ortodoxia szellemi központjai. Az ortodox világban az egyházfőket is a szerzetesek adták. A szerzetesvilág központját az Athosz-hegyi kolostorok alkották. A román vajdák az itteni cutlumuzi kolostort halmozták el adományaikkal, méghozzá egyre több faluval. Elsőként az államalapító Baszaráb fia vette fel a kapcsolatot, Hariton igumen, aki később havaselvi érsek lett, elérte, hogy a vajda támogassa a kolostor teljes átépítését és kibővítését. Aztán némileg meg is hasonlottak, mert a románok nem tudták elviselni a görög szerzetesek szigorú, közösségi életformáját, azt, hogy mindenük közös legyen. A románok az egyéni élet biztosítását kívánták, nem tudtak lemondani a húsról és a borról, és végül a

103 <http://urts81.uni-trier.de:8083/catalog/708> [Letöltve: 2016. július 18.]

104 Elian–Tanașoca: i. m. 196.

vajda támogatásával el is érték céljukat.¹⁰⁵ Az 1370-es években az Athosz-hegyéről jött Havaselvére a nagy kolostoralapító Nicodim is, görög apa és szerb anya fia.¹⁰⁶ Először Szörény várától nem messze Vodiťan alapított kolostort, azzal a céllal is, hogy a katolikus befolyást elhárítsák. Majd miután 1375–76-ban Lajos király ezt a vidéket újra visszaszerezte, az ortodox szerzetes Tismanán alapította azt a kolostort, amely ma is az egyik legtekintélyesebb román kolostor. Mindkét kolostort a szerb uralkodó is támogatta, több mint tucatnyi szerbiai fiókkolostort és falut adományozott nekik, Nicodim ugyanis rokona volt, és közrejátszott abban, hogy a bizánci pátriárka visszavonja a szerb egyházra kimondott átkát. Nicodim állította össze az első ismert – romániai – Tetraevangéliumot (mely a négy szent evangéliumot foglalja magában megjelölve, hogy mikor, mit kell felolvasni belőle). A munka nyelvezetét a szerb egyházi szláv sajátosságai jellemzik, ezüst kötése és miniatűrái bizánci stílusra vallanak. És van benne egy rejtélyes bejegyzés, amely többféle spekulációra ad alkalmat. Az ószláv szöveg: „Ezt az evangéliumot Nicodim pópa írta Magyarországon, üldöztetésének hatodik évében a világ teremtése óta 6913-ban.”¹⁰⁷ Tehát 1404–1405-ben, és van, aki úgy véli, a szerzetes meghasonlott a vajdával, mások szerint az elmélkedés magányába vonult vissza,¹⁰⁸ vagy a törökök elől menekült volna el Havaselvére,¹⁰⁹ és még keresztes hadjáratot is akart volna szervezni, ráadásul „vére népünk véréből való”.¹¹⁰ Máig is tartja magát az 1760-as években kitalált hagyomány, mely szerint a hátszegi Prislopon is alapított volna egy kis kolostort, és itt írta volna a Tetraevangéliumot, csak hogy ez a kolostor a 16. században épült,¹¹¹ és lehet, hogy Vodiťan készítette el a díszes mű-

105 Mihăescu, Haralambie– Tanașoca, Nicolae-Șerban (red.): *Fontes Historiae Daco-Romanae*. Vol. IV. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, 279–284.; Daniel Barbu: De ce sunt românii ortodocși? O falsă explicație istorică. http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/ce-sunt-rom-nii-ortodoc-i-o-fals-explica-ie-istoric [Letöltve: 2016. október 16.]

106 Iorga, Nicolae: *Istoria Bisericii Românești*. Vol. I. Tipografia »Neamul Românesc«, Vălenii-de-Munte, 1908, 40.

107 <http://www.tismana.ro/manastirea/600.htm> [Letöltve: 2016. október 13.]

108 <http://www.capodopere2019.ro/tetraevangelul-cuviosului-nicodim-ro.html> [Letöltve: 2016. október 13.]

109 http://www.sfintiromani.ro/ro/pagina/269/decembrie_nicodim_de_la_tismana_viata.html [Letöltve: 2016. október 13.]

110 <http://ziarullumina.ro/o-aparitie-editoriala-inedita-98505.html> [Letöltve: 2016. október 13.]

111 Rusu, Adrian Andrei: *Monumentele medievale din Țara Hațegului*. Mega, Cluj-Napoca, 2008. [o.n.]

vet.¹¹² Halála után szentté avatták Nicodimot; egyik csodájaként a hagyomány azt tartja számon, hogy 1365-ben egy ferencesekkel folytatott hitvitában – Lajos király színe előtt – átment a tűzön, hogy saját hite igazát bizonyítsa. Később éppen Zsigmond magyar király epileptikus lányát gyógyította volna meg. Tény, hogy a magyar király a két kolostort megerősítette kiváltságaiban. Időközben Tismana helyzete is megszilárdult, később Vodișt is a maga fennhatósága alá vonta. A román kolostorok az athoszi önkormányzati formákat éltették. És ezért olykor keményen kellett harcolni. Öreg Mircea (Mircea cel Bătrân) vajda Nicodim kérésére a kolostort megerősítette kizárólagos legeltetési és vadászati jogaiban, majd biztosította a szerzeteseket arról, hogy sem bojár, sem kenéz nem kényszerítheti őket munkára, és aki ilyesmire vetemedne, „verjétek fejbe”.¹¹³ A kolostori autonómia adómentességet is biztosított, míg a világi papok, a pópák ugyan a nyugatiaktól eltérően házasodhattak és – még a 14–15. század folyamán is – adóztak, ami a szerzeteseknél alacsonyabb társadalmi helyzetüket jelzi. Havaselvén 1500-ig 37 kolostort állítottak fel.¹¹⁴

Az ortodoxia a román állam- és társadalomszerveződés alapja lett. A bizánci modell jobban megfelelt a vajdai hatalom igényeinek. A keleti világban a világi főhatalom jobban maga alá rendelte az egyházat, mint a nyugati világban. A román uralkodó úgy uralkodhatott Isten kegyelméből, hogy egyben egyházfői uraként is léphetett fel.¹¹⁵ Az első főpapokat a pátriárka nevezte ki, de aztán már az uralkodó, és a pátriárka csak áldását adta rá.¹¹⁶ Az érsek kente fel az uralkodót, és ezzel biztosították a főhatalom szakrális jellegét. Falfreskókon a vajdákat és nejükét koronával ábrázolják, méghozzá egyforma koronával, sőt még a 16. században is a vajdai kincstárban őrizték Alsó-ország koronáját, ami esetleg arra utal, hogy egyszerre ketten uralkodtak.¹¹⁷ A koronázás nem tartozott a trónra lépés rítusához, a korona viselése a demonstrációs effektus megnyilvánulása, az önállóság érzékeltetése, és a

112 Păcurariu, Mircea: *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Vol. I. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, 293.

113 Panaitescu, Petre P. – Mioc, Damaschin (red.) *Documenta Romaniae Historica*. B. Țara Românească. Vol. I. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, 72.

114 Giurescu: i. m. 359, 364.

115 Pop, Ioan-Aurel: *Istoria, adevărul și miturile*. Editura Enciclopedică, București, 2002, 239.

116 Hanga, Vladimir (red.): *Istoria dreptului românesc*. Vol. I. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, 257.

117 Georgescu, Valentin Al.: *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, 44.

koronázás a házasságkötés szertartásának része, ezért a freskókon látható koronák esküvői koronák. A lényeg: Isten kegyelméből uralkodni, mert ez függetlenséget jelentett, és azt, hogy az uralkodó maga lett a legfőbb jogforrás, miközben a szokásokhoz, a szokásjoghhoz neki is igazodnia kellett. Havaselve modellje lehetett a másik román vajdaságnak: Moldvának. Ugyanakkor a keleti orientáció nem dőlt el végleg, maga Bizánc is ingadozott, olykor már-már integrálódni akart a nyugati világba, mert létében kezdte fenyegetni egy új hatalom, az oszmán török. Nevét Oszmánról, arról a törzsfőnökről kapta, aki 1299-ben szultánná léptette magát elő. Az oszmán-török államocsksa Bizánccal átellenben, Kisázsiaiban alakult ki, 1301-ben már összecsapott Bizánccal, aztán elfoglalta Burszát és Niceát, majd fokozatosan az egész félszigetet, és az összes lehetséges irányban terjeszkedni kezdett. Ideológiája a szent háború. 1354-ben a törökök elfoglalták Gallipolit, majd 1363-ban Drinápolyt, és ezzel megvetették lábukat Európában, Bizánc pedig közvetlen veszélybe került. A pápa azonnal törökellenes keresztes hadjáratot hirdetett 1365-re, és ebben Nagy Lajosnak is részt kellett vennie. V. Paleologosz János császár 1365-ben Budán felkereste Lajost, a két egyház egyesítéséről tárgyalt, egyelőre eredménytelenül, mert a magyar király azt követelte, hogy latin rítus szerint keresztkeljen meg újra.¹¹⁸ Aztán négy év múlva Rómában letette az esküt, és kihirdette az egyházi uniót, elfogadta a pápa főségét és a nagy elválasztó dogmát, mely szerint a Szentlélek a Fiútól is származik. Ezt egyébként az 1274-es lyoni zsinaton a görög klérus egy része is elfogadta, de akkor is, most is az egységtörekvés megtört a papság túlnyomó többségén és a népnek a rítushoz való ragaszkodásán. Nagy Lajos számára a keresztes hadjárat lehetőséget kínált arra, hogy a moldvai kudarcot havaselvi sikerrel ellensúlyozza. Először Lajkó (Vlaicu, másképpen László, Vladislav) ellen akart indulni, mert ez nem vette tudomásul a hűbéri viszonyt, és így vette át a vajdai hatalmat,¹¹⁹ de ehelyett a bolgár Vidint (magyarosan Bodonyt) foglalta el, és bánsággá alakította.¹²⁰ A nyugati keresztesek is sikerrel jártak, visszafoglalták Gallipolit. 1366-ban a havaselvi román vajda és a magyar király kiegyeztek. Lajkó, mint „havaselvi vajdánk” (voivoda noster transalpinus) hűbérként megkapta Fogarast és a Nagyszeben szomszédságában fekvő omlási uradalmat, valamint a szőrényi bánságot. A hűbéri kapcsolat tartalma megváltozott. Korábban az Anjou királyok Havaselvét adózó koronatartománynak tekintették, „hegyen túli földünk”-nek, (terra nostra ultramontana). A török

118 Ostrogorsky, Georg: *A bizánci állam története*. Osiris, Budapest, 2003, 449.

119 Pascu, Ștefan (red.): *Documenta Romaniae Historica. D. Relații înre Țările Române*. Vol. I. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977, 78.

120 Rezachevici: i. m. 337.; Papacostea: i. m. 56

fenyegetés hatására a hűbéri viszony viszont kölcsönös előnyöket biztosító szerződéssé alakult. Az elkövetkező évben pedig együtt harcoltak a törökök és a velük szövetséges bolgárok ellen. Ez volt Havaselve első megütközése a török hatalommal.¹²¹ 1368 januárjában Lajos király elérte, hogy Lajkó vajda (*Ladizlaus dei et regiae maiestatis gratia vaivoda Transalpinus et banus de Zeurinio*) privilégiumot adjon a brassaiaknak, amely szabályozta a dunai kikötők és a szász város közötti szabad forgalmat, immár mérsékelt vámok fejében.¹²² De még így is a magyar királyságnak kedvezett. Ez a privilégium a későbbiekben is példaként szolgált a hasonló privilégiumokhoz, miközben a királyok és vajdák ebben a kérdésben is még meg-meghasonlottak.¹²³ Lajkó vajda is az első adandó alkalmat kihasználta, hogy lazítson a függőségen. 1368-ban vidini bolgárok felláztak a magyar király ellen, Lajkó vajda júliusban először a királlyal együtt készült hadba szállni, de aztán meggondolta magát és szeptemberben ellene fordult.¹²⁴ Lajos király büntetőhadjáratot indított Havaselvére, de – akárcsak 1330-ban – a királyi sereg vereséget szenvedett, vezére, Lackfi Miklós erdélyi vajda is életét vesztette. Lajkó vajda pedig 1369 elején elfoglalta Vidint. Aztán a dobrudzsai despota, Dobrotics közbenjárásával a király és a vajda kiegyeztek. A magyar király Vidint átengedte egy olyan bolgár cárnak, aki a törökökkel tartó Bulgária ellen lépett fel, Lajkó pedig megmaradt eddigi feudumainak birtokában.¹²⁵

A román vajdák orientációja a térséget közrefogó hatalmak közötti erőviszonyoktól függött, ahhoz alkalmazkodott, és egyben azokat is alakította. Bizánc és a Nyugat képtelennek bizonyult az életképes kompromisszumra. A görög főpapság nem fogadta el a császár által megfogadott egyházi uniót, inkább az oszmán hatalommal próbáltak jó viszonyt kialakítani. Az új hatalom, a félhold árnyékában a pátriárka a katolicizmus ellen offenzívába kezdett. 1370-ben Olténiában állított fel újabb érsekséget, ami még azt is jelzi, hogy az egykori szörényi bánságot még nem integrálták szorosan Havaselvébe,¹²⁶ nem is teheték, mert a havaselvi vajda báni minőségében a

121 Giurescu, Constantin C.: *Istoria românilor*. Vol. I. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II” București, 1935, 393.

122 <http://urts81.uni-trier.de:8083/catalog/1203> [Letöltve: 2016. július 18.]

123 Papacostea: i. m. 172–173.

124 Pascu: i. m. 90–91.

125 Diaconescu, Marius: The Political Relations between Wallachia and the Hungarian Kingdom during the Reign of the Anjou Kings. *Mediaevalia Transilvanica*, Vol. 2, 1998, No. 1, 5–42.; 31.

126 Cazacu, Matei: La Valachie médiévale et moderne: esquisse historique. *Cahiers balkaniques*, No. 21, 1994, 95–121.; 111.

király tisztségviselője volt, viszont az érsekség felállításával már a görögkeleti ortodoxia pajzsként szolgált a katolikus és katolizáló hűbérúr, a király ellen. A török hódítás így egyben az ortodoxia megszilárdításával is járt, miközben az ortodoxok a törököt pogánynak tekintették. 1371-ben a szerbek vereséget szenvedtek a törököktől, és felhagytak a nyugati orientációval, mire a pátriárka a szerbekkel helyreállította a jó viszonyt. A magyar király és a havaselyi vajda viszonya még töretlen. Lajkó vajda Fogarasban, mint a király „a mi természetes urunk” hűbérese birtokokat adományozott és telepített. 1372-ben magát a Fogarasföld új telepítvény hercegének is nevezve (*dux nove plantationis terre Fugaras*; *plantatio* a kor nyelvén románul *slobozie*¹²⁷ = olyan birtok, amelynek régi és új lakóit adókedvezményekkel tartják helyben) öt falut adományozott unokaöccsének, a francia eredetű Dobokai Lászlónak, mert oly bátran harcolt a törökök és velük szövetséges bolgárok ellen.¹²⁸ Csakhogy a balkáni erőviszonyok miatt a király és havaselyi hűbérese meghasonlottak. 1373-ban Bizánc már a szultán szövetségese, adózója. Lajkó vajda is közeledett a törökökhöz, mire 1375-ben Lajos király Havaselyére támadt, élete kétszer is veszélyben forgott,¹²⁹ Lajkó vajda viszont feltehetően életét vesztette a királyi seregekkel való harcokban.¹³⁰ A király visszavette a fogarasi hűbértartományt és a szörényi bánságot. A pápa pedig megtiltotta, hogy a magyarok a törököknek és a román „szizmatikusoknak” fegyvert adjanak el, miután Velence nehéz fegyverekkel látta el a román vajdát, akit törökök és bolgárok is segítettek. A király ezek után Brassó városával felépíttette a törökvári erődítményt.

Moldvában viszont a katolikus egyház térhódításának még volt esélye. 1367-ben Bogdánt fia váltotta a trónon, majd egy év múlva utódja, Lackó (Lațcu) (1368–1377) a magyar király befolyásának ellensúlyozása érdekében a lengyelekhez és a pápához közeledett. Csakhogy Lajos király – 1370-ben – megörökölte a lengyel trónt, Halicsot pedig a magyar korona alá rendelte. Közben a pápa a magyar király kudarcainak láttán, az ő megkerülésével, próbálkozott Moldvában. 1370-ben elismerte Lackó (Lațcu) vajdát, *dux* címet adományozott neki, aki katolizált, és segédkezett a szereti katolikus püspökség felállításában, melynek élére a pápa lengyel származású püspököt nevezett ki, és őt nem a halicsi katolikus érsekségnek, hanem saját ma-

127 Iorga: *Studii...* Id. kiad. 85.

128 <http://urts81.uni-trier.de:8083/catalog/1203> [Letöltve: 2016. szeptember 29.]; Fekete Nagy – Makkai: i. m. 247.

129 Kumorovitz Bernát: I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és török) háborúja. *Századok*, 1983. 5. sz., 919–982, 967.

130 Papacostea, Șerban: *Evul mediu românesc*. Editura Corint, București, 2001, 22.

gának rendelte alá. Ezzel Róma elismerte Moldva függetlenségét,¹³¹ bár Lajos király Moldvát hűbéres országának tekintette.¹³² A moldvai vajda pedig a szereti püspökséggel a kalocsai érseknek alárendelt milkói püspökség hatását tudta ellensúlyozni. Lajos király viszont 1375-ben katonai erővel új vajdát ültetett trónra, II. Pétert,¹³³ aki néhány évig katolizált, ezzel védte ki, hogy hűbérura a máramarosi Drágokat próbálja visszahozni.¹³⁴ Míg ő politikai számításból járt el, anyja Mușata, aki az új keresztésben a Margareta nevet nyerte el, buzgó katolikus lett, 1377-ben Bányán ferences kolostort építtetett. Máig folyik a vita, hogy vajon magyar volt-e vagy lengyel, netán Losonczi István erdélyi vajda¹³⁵ vagy Bogdán vajda lánya?¹³⁶ Az is lehet, hogy a Margareta név a Mușata (< *mușețel*=kamilla) magyar fordítása¹³⁷ (a *mușețel* pedig a hétfalusi csángóknál *musacól* lett)¹³⁸. Tény, hogy Mușata (macedorománul: szép) adta az új dinasztia nevét.

Lajos király a katolikus missziót is kézbe vette. És ebben még erősítette a pápa 1378 végén kiadott rendelete, amely elrendelte, hogy a világi hatalmak is működjenek közre a térítésben.¹³⁹ A király a szereti püspökség jogállását sem tartotta tiszteletben, a halicsi érsekségnek rendelte alá.¹⁴⁰ A pápa kénytelen-kelletlen tudomásul vette, ami történt, de a magyar egyházi vezetésnek már korábban szövé tette, hogy Moldvában nem értik a magyar papokat, ami akadályozza a katolikus vallás térhódítását a nép körében, és felvetette, hogy nem lehetne-e a románul tudó és a térítésben már eredményes Anthonius de Spoletót szereti püspökké kinevezni.¹⁴¹ Északon a litvánok és az oroszok is Lajos király ellen fordultak, csak hogy a király a teutonokkal szövetkezett és sikerrel járt. Havaselnén I. Rádu (Radu) (1377–1385)

131 Papacostea: *Geneza*... Id. kiad. 139.

132 Brătianu: *Studii*... Id. kiad. 267.

133 Papacostea: *Geneza*: Id. kiad. 128.

134 Uo. 286.

135 Brătianu: *Studii*... Id. kiad. 247.

136 Cine era Margareta Mușata, care acum 630 de ani se afla la curtea domnească de la Hârlău? <https://harlau625.wordpress.com/2014/01/25/cine-era-margareta-musata-care-acum-630-de-ani-se-afla-la-curtea-domneasca-de-la-harlau/> [Letöltve: 2016. augusztus 16.]

137 Panaitescu, P. P.: *Mircea cel Bătrân*. București, 1943, 227.

138 Szinnyi József: A magyar nyelvbe átvett oláh szavak. *Magyar Nyelvőr*, 1894. 10. sz., 438–442.; 440.

139 Papacostea: *Geneza*... Id. kiad. 97.

140 Uo. 279.

141 *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. I/2. Id. kiad. 217.

magyar hűbéresként kezdte uralmát. A pápa inkvizítort küldhetett Havas-
elvére, 1381-ben a vajdai székhelyen, Argyason (Argeș) katolikus püspöksé-
get állítottak fel.

Lajos király halála után megtorpant a katolikus offenzíva. A milkoviai
püspökség végleg eltűnt. A szörényi bánságot Rádu vajda fegyveres erővel
elfoglalta. De a havaselyi vajdák még a 15. század elején a szörényi bánság
urának nevezték magukat, aztán a szörényi bánság nevét felváltotta az olté-
niai, és ennek az élén olyan bán állott, aki a havaselyi vajda után a legna-
gyobb tisztség viselője. A bán nevét őrzi többek között a Bukarest melletti
Băneasa.¹⁴² Ami a szörényi bánságból megmaradt Magyarországnak, az
egyesült Krassó vármegyével. Feltehetően Rádu foglalta el a Havaselyét és
Moldvát elválasztó korridort is.¹⁴³

Északon is enyhült a magyar királyság nyomása. 1385-ben egy király
alatt egyesült Litvánia és Lengyelország. Jagelló litván fejedelem ugyanis
feleségül vette Nagy Lajos leányát, Jadwigát, és népével felvetette a keresz-
ténységet. Ulászlóként vonult be a történelembe. Utálta a lengyeleket és a
katolikus egyházat, mert híveiben „a német Isten” szolgáit látta, de a hata-
lomért cserébe jó vásárt csinált, akárcsak a lengyel nemesség, amely tartott
attól, hogy előjogait megnyirbálják. Lajos király ugyanis erre készült,
Jadwiga pedig annyira viszolygott a lengyel nemesi gögtől, hogy hálát adott
Istennek, amikor egyszer a tatárok legyőzték férje seregét.¹⁴⁴ A lengyel-ma-
gyar perszónáluniót felváltotta a rivalizálás. A lengyel király Halicsból kiűz-
te a magyar katonai őrseget, hagyta, hogy Halics visszatérjen a görögkeleti
ortodoxiához. Péter vajda is elhagyta a katolikus vallást, és felvette az orto-
dox keresztséget. 1387-ben Lembergben (a mai Lvivben, magyarosan
Ilivóban) a lengyel királynak letette a hűbéri hűségesküt, és a ceremónián a
kijevi érsek is megjelent. Ily módon Moldva első ízben – közvetve – felvette
a kapcsolatot Bizánccal. A lengyel király viszont egy év múlva 3000 ezüstsfo-
rintot kért kölcsön, és ellentételként elzálogosította Halics városát és a
mintegy 8 ezer négyzetkilométernyi Pokuciát,¹⁴⁵ amelyet a moldvai uralko-
dók a 16. század elejéig birtokolhattak.

Péter vajda a magyar befolyást lengyellel ellensúlyozta, ezt pedig a bi-
záncsi orientációval. Igaz, a helyi főpap kinevezése ügyében hosszantartó
hatalmi viszályba keveredett a pátriárkával. Ez viszont összejátszott a ma-

142 Iordan: i. m. 206

143 Brătianu: *Studii...* Id. kiad. 259.

144 Davies, Norman: *Lengyelország története*. Osiris, Budapest, 2006, 105–107.

145 Rezachevici, Constantin: *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Mol-
dova: a. 1324 - 1881*. Vol. I. Editura Enciclopedică, București, 2001, 125.

gyar királlyal, Luxemburgi Zsigmonddal, aki már nem volt olyan harcos katolikus, mint Lajos király, és nem is lehetett, mert 1378-ban a katolikus egyház úgy meghasonlott, hogy a végén már három pápa versengett egymással. Zsigmond viszont – miután 1411-ben német király is lett – 1414-ben összehívatta a konstanzi zsinatot, amelyen az európai hatalmaknak sikerült az egyházszakadásnak is véget vetni, és egyetlen pápával helyreállt a katolikus egyház egysége. Ez a hatalmi viszály kedvezett Bizáncnak. 1391-ben a pátriárka kinevezte a halicsi érseket, de a lengyel király és a moldvai vajda nem fogadta el, mire a pátriárka a halicsi érsekség felügyeletét a máramarosi Balitára és Dragoşra bízta, akik személyesen is felkeresték őt, és engedélyt kaptak arra, hogy Körtvélyesen (Peri) olyan kolostort alapítsanak, amely közvetlenül a pátriárka fennhatósága alá tartozott. Moldva viszont terjeszkedett, részben Havaselve rovására, de a nagy ellenség a tatár hatalom volt. Péter a krími Caffával, Genova kolóniájával szövetkezett a tatárok ellen. Fia, Román 1392-ben már elmondhatta, hogy Isten kegyelméből uralkodik, hatalma „a hegytől a tengerig” terjed. Moldva kiterjesztette fennhatóságát Dnyeszterfehérvárra (Maurocastro, Cetatea Albă) is, amelyet szintén Genova kereskedői alapítottak, és a térség legjelentősebb városává emelkedett.

Egy év múlva azonban a pátriárka kiátkozta Moldvát és annak uralkodóját, mert ez nem fogadta el a Konstantinápolyból kinevezett görög érseket, hanem a maga jelöltjét akarta a suceavai érseki székhelyben látni, akit Halicsban fel is szenteltek. 1395-ben a lengyel király pártfogoltja, István elkergette Románt, letette a hűbéres hűségesküt és lemondott az északi terjeszkedésről, Pokucia megszerzéséről. Zsigmond király is próbálkozott a maga befolyásának érvényesítésével, de moldvai hadjárata kudarcba fulladt. Drag közvetítésével Zsigmond is rendezte viszonyát Bizánccal, ennek nyomán 1401-ben Ungrovlachia érseke felvette „egész Magyarország és a hegyvidékek (ἐξαρχε πάσης Ούγγριας καὶ Πλαγηνων) exarchája” címet.¹⁴⁶ Zsigmond a román érsek magyarországi joghatóságának elismerésével egy lépést akart tenni Havaselve hűbéri függésének-szövetségének biztosítása felé, hiszen ha az érsek Magyarország lakosságának egy része fölött hatalmat gyakorol, akkor az érsek ura, a havaselvi vajda az ő hűbérese. Északon azonban Bizánc némileg visszaszorult. Lengyel nyomásra Halics érseke elfogadta Róma elsőbbségét, ami a moldvai fejedelmet és a pátriárkát megegyezésre ösztönözte. 1401-ben Jó Sándor moldvai vajda megegyezett a pátriárkával, hogy a moldvai érseket ő nevezi ki, de az ország hozzájárulásával.¹⁴⁷ És

146 Mihăescu–Tanaşoca: i. m. 266–267.

147 Papacostea: *Geneza...* Id. kiad. 280–294.

ezzel véget ért Moldva államiságának konszolidációja is. Jó Sándor az ezredfordulótól 32 éven keresztül uralkodhatott. Hatalmát – mint a havaselti Miklós Sándor – magyar házassággal is erősítette, Csák István erdélyi vajda lányát vette feleségül.¹⁴⁸ Trónra léptéig a moldvai uralkodók legvalószínűbb kronológiája: Drágos 1347–1354, Szász 1354–1363, Bogdán 1363–1367, Lackó (Lațc) 1367–1375, I. Péter (Petru) 1375–1391, Román (Roman) 1391–1394, István (Ștefan) 1394–1399, Juga 1399–1400.¹⁴⁹

Az, amit magyar–román kapcsolatoknak nevezünk, nem korlátozódik a magyar királyi hatalom és a két román állam viszonyára. A királyi hatalom keleti terjeszkedése együtt járt magyar telepesek Kárpátokon túli megtelepedésével. Kérdés: milyen szerepet játszott a magyarság – értve ez alatt a magyar telepeseket – a két román vajdaság fejlődésében?

148 Brătianu: *Studii...* Id. kiad. 252.

149 Deletant, Dennis: *Studies in Romanian History*. Editura Enciclopedia, Bucharest, 1991, 60.; Gorovei, Ștefan Ș.: *Întemeierea Moldovei*. Ediția a II-a. Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2015, 227.